

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

“DLACZEGO NIE SPRÓBOWAĆ SZALEŃSTWA”:

КОРОЛЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ

ЯК OPUNKTOWANA “ISTOTA BIOLOGICZNA”?..

Dąbrowski D. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – T. 4). – Kraków, 2016. – 412 с., іл.

Історик Галицько-Волинської держави XIII ст. неунікнено і невідворотно прив'язаний до літопису, умовно прийнятого в дотеперішній науковій традиції за “Галицько-Волинський” (за складовими частинами мав би бути Холмсько-Володимирським), як зять Ціцерона до свого меча. Принаймні, вимова інших доступних джерел не до порівняння скромніша, внаслідок чого вони присутні у науковій та загальній, ширшій свідомості значно менше. Відповідно, за тим же співвідношенням збережені в літописному переказі відомості відображені й на комплексі актуальних уявлень про різні сторони історичної та культурної дійсності епохи. Тому пожаданий професійний успіх немало залежить від того, наскільки дослідникові вдається вчитатися до тексту літописного оповідання і що з нього вичитати та засвоїти. Втім, тлумачення непрочитаного джерела для найближчої перспективи залишається явищем немало “неподоланим” (навіть якщо взагалі здатним потрапляти під “подолання”)... Як і при звичаєння “читати” джерла... у викладі попередників та засвоювати через їхні погляди й міркування з того чи іншого приводу. Ще один, теж “неунікнений монстр”, з яким адептові читання і тлумачення літопису так само неодмінно випадає мати справу у різномірних його виявах, – незмінно “всесильний” натиск авторитету тих же попередників. Кожен наступний потенційний читач заздалегідь приречений опинитися на уже опрацьованому полі й вибір між літературною версією та вимовою самого джерела, як переконає досвід читання навіть найновішої літератури, до найлегших, з наперед гарантованим самостійним результатом, відносити не випадало б. Насамперед, через дію так само нездоланного “шкільного” звичаєння читати “критику” (відтворюючи далеко не завжди певного і навіть “благородного” походження “наукові погляди” найближчих попередників, а не автентичну вимову самих оригінальних джерел), через яке до посилення літопису, буває, і не доходить зовсім...

Міркування щодо неунікнених підступів і мук читання (=не читання) неодноразово виникали при традиційному докладному посторінковому перегляді “з олівцем” нової частини біографії короля Данила Романовича (1201–1264), над якою уже тривалий час працює польський історик Даріуш Домбровські. 2012 р. видано “біографію політичну”¹, а 2016 – продовження, первісно плановане як

¹ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. –

завершення². До завершення, однак, ще не мало дійти (s. 13) й читача винагороджено обіцянкою продовження (s. 358). Хоча обидві книги задумані як складові єдиного цілого й написані безпосередньо одна за одною, вийшли з не таким уже й істотним часовим віддаленням, між ними не можна не зауважити помітної різниці. Перша частина видається значно більше здатною відповідати підзаголовкові, згідно з авторським задумом, справді, пропонує політичну біографію однієї з центральних постатей східноєвропейської історії першої половини – середини XIII ст. на достатньо широкому тлі. Друга, натомість, справляє немало інакше враження. Цього разу автор виявився та показав себе якнайміцніше прив'язаним до літопису, не тільки цілковито віддавшись його переказуванню та коментуванню, а й, на доповнення, – ще також постійному, немало нав'язливому про це нагадуванню. Незмінне попередження – починаючи від перших сторінок – кожного разу про те, чого читачеві належить очікувати від найближчого викладу (в обсязі від короткого абзацу до цілих сторінок)³ непросто сприйняти серед потенційно найвдаліших літературних засобів...

Текстові передують короткий вступ з окремим розмірковуванням на пів сторінки (s. 14), покликаним служити чимось на зразок маніфесту своєрідного “стану і перспектив” “найсучаснішої передової науки”. Проте, не дивлячись на знані підступи так і не погодженої першості курки чи яйця, його, все ж, випадало би відкласти на завершення, оскільки безпосередньо теми біографії короля Данила Романовича описані муки прогресивного історика, ніби, не зовсім здатні стосуватися...

Задекларований виклад про родину героя, суспільство епохи, оточення й культуру розпочинає огляд родинних пов'язань, виведених, практично, ще від найдавніших зафіксованих у джерелах предків. Відсилення до особи святого Володимира Великого, з огляду не тільки на його місце в історії, а й показові відкликання до нього на сторінках Холмського літопису, покликані засвідчити живу пам'ять про князя хрестителя у середовищі далекого нащадка, ніби, цілком зрозумілі. Трохи інакше складається ситуація зі скромніше відображеними пращурами, не записаними в історії яскравіше, чи, принаймні, – набагато менше. Тут привертають увагу немало вимовних прикладів “всепроникаючої класифікації” та супутніх їй виявів, разом з такими, що їх випадало би сприймати, хіба, своєрідно “жартівливими”. Бо як інакше, наприклад, належить розуміти такої глибокодумності твердження стосовно героя, “że na pewno nie miał on okazji poznać dziadka ojczystego. Mściśław Izjaśławowicz zmarł bowiem ponad 30 lat przed narodzinami Daniela” (s. 36–37)? Далі належить довідатися: “Daniel nie poznał również swej babki

Т. 1). – Kraków, 2012. Про успіхи і невдачі запропонованого огляду див.: *Александрович В. “Щастя” короля Данила Романовича [рец. на кн.:] Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – Т. 1). – Kraków: Avalon, 2012. – 538 s. // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2015. – Вип. 9: Король Данило Романович 1264–2014 / Відпов. ред. В. Александрович. – С. 309–350.*

² *Dąbrowski D. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeń-*

stwie i kulturze w XIII w. (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – Т. 4). – Kraków, 2016.

³ У застосованому ході вбачається безпосередній розвиток традиції, залученої у монографії династії Романовичів, коли поодинокі біограми незмінно завершувало визнання відсутності відомостей про місце поховання, див.: *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich (Biblioteka Genealogiczna. – Т. 6). – Poznań; Wrocław, 2002.*

ojczyste] Agnieszki, jedenastej spośród dwanaściorga dzieci Bolesława Krzywoustego i Salomei z Brzegu” (s. 37), так само зниклої з поля зору історії задовго до народження внука. При читанні сентенцій на зразок останньої мимоволі закрадається враження, що автору, либонь, не так мало залежати на постаті обраного героя, як наголошенні черговий раз (хоча й явно не на слушну нагоду!) достатньо віддалених від нього самого та його власного історичного контексту родинних здобутків польських прадіда і прабабки. Подібні висновки з належними жалями стосуються також дядьків зі сторони батька, правда, уже поза їх родинними справами. При цьому принагідно коротко викладено опрацьовані давніше, на іншу нагоду⁴ найістотніші біографічні відомості окремих з них – теж далеко не завжди в стосунку до конкретної цього разу теми (s. 37–38), а, знову ж таки, – хіба, насамперед, за принципом “доброго господаря, який тричі продає”. Наочним прикладом може послужити постанням белзького князя Всеволода Мстиславовича з наведеним прийняттям схими перед смертю та наголошенням значення цього моменту для київської літописної традиції (s. 38)*.

Принцип не зовсім оправданої за відповідної нагоди прив’язаності до певних джерельно стверджених фактів, засвідчений на матеріалах стосовно дальшої родини, значно виразніше виступив у достатньо обширному викладі біографії батька – князя Романа Мстиславовича (s. 40–63). Причому, йдеться акурат про переказ біографічних відомостей, а не логічно оправдане звернення до окремих з них, наділених очевидним інтересом з огляду життєвого шляху сина. Поміж рядків вдається зауважити також цілий ряд різнорідних міркувань, не зовсім придатних для погодження з ними. Так, твердження Вінцентія Кадлубека, нібито князь “niemał od kołyski” мав виховуватися при дворі польських родичів зі сторони матері⁶, найочевидніше, надається для сприйняття серед моментів, здатних виразніше промовляти до польського автора, хоча відкликання при цьому й зроблено до інформації “odosobnionej i niewątpliwie nie do końca ścisłej (sic!)” (s. 41). Однак наступне використання конкретного переказу хроніста доказом частого перебування у польських родичів уже навіть і після повернення на Волинь з князіння у Новгороді сприймається безперечним перебільшенням яскраво вираженого зацікавленого походження, позбавленим будь-яких реальних підстав. Запропоновано винятково “творчий розвиток” згаданої інформації “odosobnionej i niewątpliwie nie do końca ścisłej”. До того ж, самі ці зусилля зовсім не схильні враховувати відзначеного в літературі особливого наставлення самого хроніста щодо князя⁷. У такому контексті не підтверджена іншими джерелами, “тихо” висловлена версія стосовно улюбленого у колі власної традиції автора “наполегливого цивілізування” зусиллями польських родичів сприймається наділеною безперечним завданням ще яскравіше відігнати його немало розписані в польського хроніста пізніші “невірність”, “зраду” та “звірства”⁸.

⁴ Dąbrowski D. Genealogia Mściślawowiczów. Pierwsze pokolenia do początku XIV wieku. – Kraków, 2008.

* Як приклад ширшого використання такої практики можна навести також окремих абзац про пізнішу долю гаданої першої угорської нареченої юного на той час Данила Романовича, у якому вже відзначена вразливість автора до польських родинних успіхів віднайшла місце навіть для переліку

дітей... від її пізнішого чоловіка (s. 111).

⁶ Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonrum / Wyd. M. Plezia // Monumenta Poloniae Historica series nova. – Kraków, 1994. – T. 11. – S. 179.

⁷ З цього приводу див. новіші зауваження про твердження польського хроніста “як вияв звичної для нього тенденційності”: Головка О. Б. Князь Роман Мстиславич та його доба. – Київ, 2001. – С. 60.

Тому наведений переказ здатний, радше, нагадати звичну приватну хитрість зацікавленого автора, ніж відображення достовірного історичного факту та його адекватне наукове сприйняття й осмислення. Сюди ж випадало би віднести також наступні твердження про князя Романа: “był w rołowie Piastem (sic!), wychowywał się u polskich krewniaków” (s. 226). Вони підтверджують уже відзначені особливості підходів до інтерпретації свідчень джерел, коли над їх вимовою неподільно домінує “усталена” традиція (незалежно, як уже відзначено, від її конкретного походження). Зрештою, родинних пов’язань серед польських правителів у володарів Галицько-Волинської держави можна відзначити немало, проте чогось подібного на пропаговану тут залежність більше не зафіксовано (знаний краківський епізод біографії юних Романовичів – явище, звісно, принципово іншого наповнення). Тому, попри очевидні “польські успіхи” (=хитрощі) як магістра Вінцентія, так і професора Д. Домбровського, тут його безпосереднього продовжувача, нібито потенційні, хоча, насправді, нічим і ніяк не доведені, гадані польські акценти ранньої біографії князя Романа Мстиславовича не випадало би, вслід за професором, працювати перебільшувати. Принаймні, історики не на тому повинні би залежати...

Наступним яскравим таким прикладом сприймаються висловлювання щодо обставин смерті князя Романа. У літературі з цього приводу існують немалі розходження, нерідко досить вільних за їх природою міркувань⁹, породжені відсутністю прямих відомостей на тлі неподоланної схильності до збагачення їх фонду на знаній “надійності” спосіб “від самого себе”. У попередній частині студії Д. Домбровського, як уже була нагода показати, з відповідного приводу на кількох сторінках викладено аж п’ять немало відмінних версій, позначених позбавленим будь яких джерельних підстав неухильним наростанням викладу аж до перетворення не знаного за його автентичними обставинами епізоду поблизу Завихоста на “битву” і “погром”¹⁰. Авторіві були відомі згадані зауваження до таких зусиль, проте у новій книзі, все ж, не обійшлося без знаної доказовості відмінних тлумачень. Правда, цього разу обмежалося тільки... трьома пропозиціями. Спершу стверджено, нібито князь “poległ pod Zawichostem w starciu z oddziałami Leszka Białego i Konrada” (s. 62), при тому, що самі “oddziały” тут, знову ж таки, – ні на чому не засноване припущення. Згодом принагідно відзначено “poległego pod Zawichostem księcia” (s. 86). Через сто сторінок знову з’являється “битва” – так само мимохідь пригадано, що “Konrad (I Mazowiecki – B. A.) wraz ze starszym bratem (Лешком Білим – В. А.) uczestniczył w bitwie pod Zawichostem, w której padł Roman Mściśławowicz” (s. 187). Хоча безпосередньої особистої участі обох князів у насправді не відомих тогочасних подіях нічим і ніде не засвідчено й докладніше розглядаючи завихостський сюжет у попередній частині біографії сам Д. Домбровський про щось подібне навіть не натякав. Тобто, випадало би розуміти, що відзначена незмінна вразливість на польський

⁸ Про таке сприйняття писав ще: Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. 3: До року 1340. – С. 5.

⁹ Найновіші розмірковування щодо цього запропонував: Войтович Л. Ще раз про загадку загибелі князя Романа Мстиславовича // Князя доба: історія і культура. – Вип. 9. – С. 9–22.

¹⁰ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... – S. 29, 30, 33, 34, 42, 50. Критичні зауваження стосовно наведеного в цих висловлюваннях цілком довольного, не заснованого на задокументованих фактах та немало відмінного в кожному окремому випадку трактування обставин загибелі князя див.: Александрович В. “Щастя”... – С. 315–317.

інтерес мала... скромно додати собі ще одну військову перемогу, яка “сама” уросла за чотири роки між виходом обох книг...

Значно ширшої амплітуди різнорідних дискусійних викликів приборала зна-на в літературі проблема матері короля Данила Романовича. Очевидно, за відсутності у джерелах виразного висловлювання з відповідного приводу, справді, немає сенсу віддавати перевагу якомусь з цілком здогадних актуально існуючих намагань пояснити проблему, хоча опрацювання поодиноких з них, безперечно, звужує коло потенційно можливих варіантів, наближуючи до прийнятного вирішення. Проте в запропонованих у Д. Домбровського розмірковуваннях наведено висловлювання, з якими уже зараз не випадало би погодитися ніяк. Не обійшлося й без цілковитого спотворення вимови автентичних джерел.

Так, зокрема, згадано про залежність “ *pomiędzy niewystępującym w źródłach imieniem drugiej żony Romana (Maria) a wezwaniem kaplicy Joachima i Anny, w której złożone zostały jej zwłoki*” (s. 60). Не випадало би вдаватися до історії такого погляду – це виходить поза конкретне завдання на дану нагоду. Наведена фраза у її фактичній частині пропонує, й цього разу, довільний виклад, так само з перекрученням, літописного переказу під 1291 р., згідно з яким “Того^ж лѣ^ѣ. Мъстиславоу князю в^ѣожи емоу Бѣ . во ср^ѣце мьслъ блгоу созда гробницу камену . надъ гробомъ . бабы своеи Романовои . в монастырѣ . въ стѣ и свѣца ю во има правѣдникоу Акима и Анъгы и слоужбоу в неи створи”¹¹. Тобто, всупереч зацитованому твердженню, княгиню не поховали “в каплиці”. Насправді її внук, князь Мстислав Данилович, спорудив каплицю над могилою тільки через якийсь час після її смерті. Як уже була нагода привернути увагу, згідно з вимовою літописного оповідання, гріб знаходився не в самому соборному храмі не названого в літописі монастиря, а поза його стінами¹². На волинському ґрунті таке влаштування могили представника княжих еліт має не так уже й віддалену за часом очевидну і безперечну аналогію у виявленому біля південної апсиди собору святого Іоана Богослова в Луцьку похованні, як аргументовано припускають, – князя Ізяслава Інгваровича, вбитого 1223 р. в знаній сутичці з монголами на Калці¹³. Втім, через декілька сторінок і в самого Д. Домбровського можна вичитати згідне з літописним переказом: “*Wiemy jedynie, że przypuszczalnie w 1289 r. Mściśław (II) Daniłowicz ufundował kaplicę kamienną pod wezwaniem Joachima i Anny postawioną nad jej grobem*”¹⁴ (s. 68). В іншій версії те саме стверджено й на наступній сторінці, де йдеться “*o fundacji przez Mściśława kaplicy pod wezwaniem św. Joachima i Anny nad grobem babki*” (s. 69).

Проте дивні, правду кажучи, розважання на зазначену тему цим не обмежилися, бо можна ще навіть довідатися, нібито княгиня “fundacji kaplicy...

¹¹ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Москва, 1998. – Т. 2. – Стб. 937 (інших відомостей з відповідного приводу не віднайдено).

¹² Александрович В. В якому монастирі проживала мати короля Данила Романовича? Свідчення джерел проти пропонованих “широких” трактувань // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2016. – Т. 19–20. – С. 190.

¹³ До цієї аналогії увагу привернуто: Александрович В. В якому монастирі... – С. 191. Про згадане княже поховання біля собору

див.: Троневиц П. О., Сайчук Б. Т. Підплитове поховання в Луцькому замку // Минуле і сучасне Волині (освіта, наука, культура). – Луцьк, 1990. – Ч. 2. – С. 16–17. Пор.: Терський С. Лучеськ X–XV ст. – Львів, 2006. – С. 46, 48–49.

¹⁴ Пор.: Dąbrowski D. Rodowód... – S. 44 (“Została pochowana w nieznanego wezwania monasterze, zapewne we Włodzimierzu Wołyńskim. Dowiadujemy się o tym z Kroniki halicko-wołyńskiej, informującej o wystawieniu przez Mściśława (II) Daniłowicza w 1289 roku kamiennej kaplicy nad grobem swojej babki”).

nie dożyła (sic!)” (s. 68). Тут автора, як бачимо, уже зовсім підвела елементарна логіка, оскільки з’ясувати як це небіжці належалося “дожити” до спорудження після її смерті каплиці... над власним гробом, звісно, не випадало б... Далі ще раз пригадано “ufundowanie przez Mściśława (II) nad grobem babki, z pewnością sprog lat po jej śmierci, specjalnej kaplicy” (s. 197) – у контексті викладу з приводу турбот Романовичів щодо вшанування пам’яті померлих предків.

Неодноразові, далеко не рівнозначні за вимовою у кожному окремому випадку звернення до того самого факту та його немало відмінні перекази – не без долучення власних, ні на чому не заснованих здогадів, привертають увагу до очевидної своєрідності не так уже й рідко засвідченого в аналізованому викладі поводження із задокументованими відомостями. Розглянутий епізод наочно показує також: автор не панує над поодинокими використаними фактами. Водночас очевидно є й відсутність схильності читати написане раніше. Це провадить до неунікненних неузгоджених повторень навіть на сусідніх сторінках, досить різномірної (трапляється, – не без взаємного заперечення) та цілком довірливої – у стосунку до вимови джерела – подачі тієї самої інформації.

Проте зарисована в наведених висловлюваннях щодо поховання та помертвого пошанування княгині Романової проблема наділена ще й і ширшою вимовою. Д. Домбровський твердив про поховання померлої у Володимирі, виходячи, найперше, з нещодавнього вокняжіння власне в цьому місті будівничого каплиці (s. 68, 69). До того ж, ще й уроблено додаткову проблему з того, чому княгиню поховано акурат там. Пояснення запропоновано винятково через набір “потрібних” спеціально на дану okazію здогадів: “Mogła ona wówczas pro prostu przenieść się w pobliże młodszego syna, Wasyłka” зі зміною після смерті короля Данила Романовича ситуації у Холмі, де княгиня, як твердо переконаний автор, мала перебувати до того. “Nie jest też wykluczone, że księżna życzyła sobie spocząć w pobliżu męża, który pochowany został we Włodzimierzu Wołyńskim”¹⁵ (s. 68). Наведені твердження засвідчують достатньо широкі можливості припущень, ні на чому, зрештою, поза великою на те потребою, не заснованих. А вже не відомо, ні що князя Романа Мстиславовича поховано, власне, у Володимирі, ні що княгиня пережила свого старшого сина, ні що вона проживала саме при ньому в Холмі: найновіший аналіз відповідної проблеми таку можливість спростовує однозначно¹⁶. А сам застосований тут популярний метод індивідуальної чи колективної “змови” не завжди увінчує прийнятний результат. Щодо конкретного місця, то в “змаганні версій” як “najbardziej prawdopodobna” в Д. Домбровського перемогла відготована в джерелах XVI ст. володимирська замкова церква святих Йоакима і Анни (s. 68). Цьому не завадило навіть те, що каплиця над гробом княгині, за свідченням літопису, мала знаходитися у монастирі, а про жіночий монастир на території замку не тільки відсутні будь-які відомості, а й існування такого як за литовської, так і – ще більше – польської доби, звісно, не лише немає найменших підстав припускати¹⁷ – перед нами очевидний нонсенс. Принаймні, до літописного монастиря замкова церква, ніби, не здатна мати жодного стосунку¹⁸ й може

¹⁵ Пор.: Dąbrowski D. Rodowód... – S. 28.

¹⁶ Александрович В. В якому монастирі... – С. 183–193.

¹⁷ Зазначена версія ніяк не вписується і до знаної історії пізньосередньовічних жіночих монастирів Волині, про них див.: Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина

XV – середина XVII ст.). – Львів, 2007; Його ж. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середина XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – Київ, 2012.

¹⁸ Александрович В. В якому монастирі... – С. 191.

продовжити його традицію хіба в посвяченні. Оскільки таке ж посвячення має й володимирський парафіяльний костюл, у цьому випадку би вбачати певний істотний аспект ранньої місцевої церковної історії, проте відомостей щодо самого родоvodu відповідного досвіду джерела не зберегли.

Зрештою, намагання Д. Домбровського “переселити” княгиню до Володимира лише наприкінці життя також засноване винятково на його власному бажанні й нічому іншому та приписаному княгині-вдові пануванню стовпництва (s. 219) – аж до... перетворення її самої на “стовпницю”¹⁹. Вони виводяться тільки від званої твердості переконання, нібито монастир княгині-вдови мав знаходитися при вежі у селі Стовп (польськ.: Столп’є) поблизу Холма. Сама ця версія, однак, є суцільною фікцією, до чого була нагода привернути увагу неодноразово²⁰. Насправді монастир у місцевості Стовп знаходився, як випадає здогадуватися на підставі новіших документальних свідчень, не при знаній вежі, а стосовно менше досі відомій церкві княжої доби в сусідній – тепер – місцевості Спас (за новітніх часів перейменована на Podgurze), виділеній за новіших часів в окрему адміністративну одиницю з давнього села Стовп. На підставі аналогій та свідчень пізньосередньовічних джерел Спаський монастир випадає визнати заміською резиденцією холмських владик²¹. Що ж до самої стовпівської вежі, то вона, за усім стійким комплексом ознак, не тільки має бути резиденційною спорудою оборонного призначення. Водночас, як переконують новіші дослідження, – разом з літописною вежею в ансамблі холмської резиденції та іншою підміською, в розташованому з протилежної сторони міста Білавині, вони творили єдиний комплекс мурованого оборонного будівництва Холма й околиці періоду

¹⁹ Майоров О. Галицько-волинський князь Роман Мстиславович, володар, воїн, дипломат: У 2 т. – Біла Церква, 2011. – Т. 2. – С. 553; *Ego ж.* Русь, Византия і Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв. (Studiorum Slavicorum Orbis. – Т. 1). – Санкт-Петербург, 2011. – С. 476.

²⁰ Александрович В. Здобутки і прорахунки найновіших студій над вежею у селі Стовп (Столп’є) поблизу Холма [Рец. на кн.:] Zespół wieżowy w Stolpiu. Badania 2003–2005 / Pod red. A. Buko. – Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN; Instytut Archeologii UW, 2009. – 375 s. // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2011. – Вип. 4 / Відпов. ред. В. Александрович. – С. 289–301; *Його ж.* Не зовсім звичайна монографія “незвичайного князя” [рец. на кн.:] Майоров О. Галицько-волинський князь Роман Мстиславович, володар, воїн, дипломат: У 2 т. – Біла Церква, 2011. – Т. 1–2 // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2013. – Вип. 7 / Відпов. ред. В. Александрович. – С. 309; *Його ж.* У якому монастирі... – С. 176. Особливо показовою є згадана версія про “княгиню-стовпницю”. З цього приводу див.: Александрович В. Не зовсім звичайна монографія... – С. 300–305. Втім, для Д. Домбровського зазначена “стилі-

зація” цілком прийнятна й вежу на території Угровська він, зокрема, так само визнано стовпницькою (s. 93), хоча, як і в Холмі чи Любліні, насправді йдеться про вежу місцевої резиденції, див.: *Його ж.* Угровський епізод // Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович (Славетні постаті Середньовіччя. – Вип. 3). – Біла Церква, 2013. – С. 91–94. Водночас Д. Домбровський виразно висловився проти показового в його науковому вимірі намагання А. Майорова визнати усі зафіксовані вежі волинсько-холмського регіону винятково монастирськими стовпницькими (s. 93, ргзур. 203). Докладніше із зазначеного приводу див.: *Його ж.* Не зовсім звичайна монографія... – С. 300–306.

²¹ Александрович В. Архітектурний ансамбль середини XIII століття у Спасі-Стовпі в околицях Холма // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2006–2007. – Вип. 13: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. Збірник наукових праць. – С. 110–114. Дальший розвиток з докладнішим опрацюванням цієї версії із дорученням нової аргументації див.: *Його ж.* Холмське будівництво короля Данила Романовича // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 9. – С. 63–67.

короткого найвищого піднесення місцевого середовища за часів короля Данила Романовича в 40–50-х роках XIII ст.²²

Більшість уже давніше викладених міркувань стосовно як гаданого сакрального призначення Стівпівської вежі, так і Спаської церкви Д. Домбровського, звісно, були відомі – це доводять його відкликання (нехай навіть і в поодиноких давніших випадках дописані при уже завершеному тексті) до відповідних позицій літератури. Однак відступ від раз висловленої ідеї вже видавався неприйнятним: Карфаген не міг бути зруйнований... Щобільше, пропалований “монастир” при Стівпівській вежі навіть мав... взагалі обходитися без церкви, оскільки новіші дослідження жодних слідів такої в стівпівському ансамблі не виявили²³. Намагання ж бачити храм гаданого Стівпівського монастиря “княгині Романової” у віддаленій на півтора кілометра Спаській церкві²⁴, з огляду загальновідомих монастирських норм, не випадає кваліфікувати інакше, як “надто веселими”²⁵. Не кажучи вже, що сама версія монастиря у Стівпівській вежі, врешті, заснована – належить визнати – винятково на прийнятті погляду щодо сакрального характеру горішнього її ярусу, свого часу визнаного каплицею²⁶. Втім, у новішій літературі з’явилася погляд про пізніше, уже нібито з-поза часів княгині, походження не тільки відповідного ярусу, але й – як стверджено – тільки, нібито, згодом вбудованого до нього приміщення, визнаного каплицею²⁷. Водночас зазначену можливість відкинута як таку, що “nie znajduje podbudowy w źródłach archeologicznych”²⁸. При цьому збережено погляд про горішній ярус як каплицю, проте визнано відсутність “trzewowuch danych, aby wyznac klasztorną funkcj wieży w ścisłym tego słowa znaczeniu” й запропоновано “компромісний” погляд, згідно з яким стівпівський ансамбль тільки “mógł być postrzegany jako obiekt klasztorny”²⁹.

Такі разучі розходження трактувань здатні вказати, винятково, на недостатність дотеперішніх досліджень, за одне з підсумувань яких і випадає сприймати розглянуті міркування. Не дивлячись на прикладені зусилля, вони, фактично, так і не увінчалися прийнятним – з огляду актуального етапу історично-культурних студій – тлумаченням одного з виняткових об’єктів холмської околиці³⁰. Логічний розвиток останнього компромісного погляду веде до цілковитого заперечення бездоказово приданого стівпівському об’єктові монастирського наповнення.

Наведена версія, як і з тими ж намаганнями приписана їй візантійська “konsercja artystyczno-ideowa monasteru w Stołpiu” (s. 279), стали навіть чи не єдиним визнаним у польського автора доказом відвертості короля Данила Романовича

²² До такого значення стівпівської вежі та її історичного контексту увагу привернуто: *Александрович В.* Холмське будівництво... – С. 70–71.

²³ *Александрович В.* Здобутки... – С. 294.

²⁴ *Dąbrowski D.* Źródła pisane do dziejów zespołu wieżowego w Stołpiu // *Zespół wieżowy w Stołpiu. Badania 2003–2005 / Pod red. A. Buko.* – Warszawa, 2009. – С. 37.

²⁵ *Александрович В.* Здобутки... – С. 294.

²⁶ Погляд про відповідне приміщення як каплицю до літератури впровадила: *Kutyłowska I.* Wczesnośredniowieczne baptysterium w Stołpiu koło Chełma // *Najważniejsze od-*

krycia archeologiczno-architektoniczne chełma i okolic. Materiały z sesji naukowej odbytej w Chełmie 1 XII 1995 r. / Red. S. Gołub. – Chełm, 1997. – С. 23–24.

²⁷ *Rodzińska-Chorąży T.* Analiza materiału badawczego // *Zespół wieżowy... – S. 243–246; Ejusdem.* Wieża w Stołpiu w kontekście materiału porównawczego // *Zespół wieżowy... – S. 259.*

²⁸ *Buko A.* Zespół wieżowy w Stołpiu w świetle wyników najnowszych badań // *Zespół wieżowy... – S. 334.*

²⁹ *Ibidem.* – С. 335.

³⁰ *Александрович В.* Здобутки... – С. 300–301.

на “візантійські естетичні впливи” (s. 256, 279). Натомість сприйняття “загадкового” архітектурного ансамблю у контексті холмського оборонного будівництва 1240 – першої половини 1250-х років не тільки сумісне з логікою історично-культурного процесу на місцевому ґрунті. Водночас воно здатне принести ще один істотний аргумент до осмислення будівельної спадщини Холма з найближчою околицею середини XIII ст. наслідком цілеспрямованої діяльності засновника.

“To było wprost idealne miejsce do ulokowania monasteru przeznaczanego dla księżnej matki” – твердив не без очевидного “самоекстазу” Д. Домбровський³¹. “Prowadzone w ostatnim czasie interdyscyplinarne badania zdają się wskazywać, że rezydowała ona (княгиня Романова – В. А.) w stylckim monasterze w Stołpiu, położonym około 10 km od Chełma” (s. 67; пор.: s. 68) підсумовував він далі розглянуті власні зусилля з відповідного приводу. Проте докладніший аналіз підстав такого висновку переконує, що пропагована (не без намагань навіть виразного анекдотичного наповнення³²) версія уже віддавна проситись до пережитого в історії, тільки “тріхи” окремих особливо наполегливих на відповідному полі авторів заслуженого спокою їй все ніяк не дають...

Справа примарного “монастиря при вежі” в місцевості Стовп наочно показує, наскільки живучими є окремі “безконечно прекрасні” вигадки і... наскільки впертими виявляються поодинокі “працьовиті автори” при їх обстоюванні. Зрештою, у цьому конкретному випадку затрачені зусилля неважко зрозуміти... Проте ситуацію рально повернуто так, що “таємниці Стовпівської вежі” тепер доводиться... відгрібати ще й з-під нашарованих на них різнорідних цілком рукотворного походження новітніх “таємниць”...

Втім, з усієї уробленої на такий спосіб епопеї, все ж, може бути хоч якась користь, коли сприймати її свідченням поведження в історії на знаний спосіб слона серед фарфору. Позитивний досвід окреслює все та ж проблема інтерпретації джерел з очевидним збагаченням – у цьому конкретному випадку – звичних писемних переказів ще також вимовою здобутків археології та будівельної історії. На жаль, на дотеперішньому етапі осмислення стовпівського архітектурного ансамблю – немало потенційною й навіть для достатньо віддаленої перспективи.

Показовим прикладом можливих тонкощів залученої інтерпретації здатний послужити також й інший сюжет з особою княгині-матері. “Radziła wówczas synowi, by zgodził się na koronację” i, відповідно, “radził się matki w istotnej sprawie liczący sobie wówczas ponad 50 lat potężny władca, utrzymujący kontakty z głównymi potęgami europejskimi, nie bojąc się przeciwstawić imperium mongolskiemu” (s. 67) – ствердив В. Домбровський, відкликавшись до знаного аспекту “коронаційного процесу”. Кожен з наведених у зацитованому висловлюванні фактів, ніби, цілком мав бути згідним з історичною правдою і сам по собі, немов, не здатний викликати застережень. Проте зовсім не зайве вдатися до ситуації так, як її зафіксувало унікальне з цього приводу джерело – літопис, викладом якого і є наведені роздумування: “и оубѣди его мти его . и

³¹ Dąbrowski D. Źródła pisane... – S. 58.

³² Одним з них спиймається глумачення, згідно з яким вежу-монастир мав збудувати ще князь Роман Мстиславович, який – загальновідомо – не виявив ніякої активності в холмській околиці, мало що не для своєї... майбутньої вдови – і ще навіть... пе-

ред одруженням з нею. Принаймні, саме так належалося би сприймати ймовірність гаданого будівництва монастиря для княгині-вдови, можливо, ще й... перед кінцем XII ст.: Vuko A. Zespół wieżowy... – S. 325. З цього приводу див.: Александрович В. Здобутки... – С. 297–298.

Болеславъ . и Семовить и бояре Ладьскыѣ”³³. Отож, як бачимо, йдеться зовсім не про “радження” з матір’ю за непростих обставин, у тлі якого досить виразно видніється схилення до визнання нараджування з нею постійно. Буквально: княгиню-матір згадано тільки серед переліку осіб, яким вдалося схилити князя до рішення прийняти папську корону. Тому для запропонованого висновку про якісь, нібито, сталі пошуки поради в матері у наведеному конкретному висловлюванні, як виявляється, насправді неможливо віднайти бодай найменших підстав. Про інші, силоміць притягнуті до уробленого на такий спосіб “факту” обставини, йтися, тим більше, не може ніяк.

Цей скромний – сам по собі – епізод сприймається одним з яскравих прикладів того, наскільки, насправді, тонкого та врівноваженого підходу потребує трактування джерел і як легко непомітно скотитися до лабет поширеної “чесноти тлумачення непрочитаних джерел” та виведених від такої постави так само неумниканно поверхових наслідків. Щодо ролі матері в цей період біографії короля, то, мабуть, не зайве привернути увагу до не зауваженої досі вимови знаного літописного опису його повернення з чеського походу³⁴, згідно з якою з-поміж родини при цьому згадано тільки брата – князя Василька Романовича (“и видѣвса со браѣмъ своимъ”³⁵). Непросто пояснити відсутність при цьому матері з огляду переконання Д. Домбровського, нібито вона мала резидувати в гаданому монастирі “околю 10 km od Cheŕna”. Зовсім інакше випадає даний сюжет, коли, насправді, від закріплення княжої родини у Володимирі 1215 р. княгиня постійно мала проживати там й після постригу перебувати в тамтешньому Федорівському монастирі³⁶, де, як переконують наведені на сторінках літопису й донедавна не осмислені в такому зіставленні факти, мали перебувати ще також її пасербиця Феодора та – невдовзі – правдоподібна внучата невістка Олена, вдова князя Романа Даниловича³⁷.

Ще один співвіднесений з княгинею-вдовою приклад неслухного трактування задокументованого в літописному переказі факту стосується званої згадки про її намісти в описі завершального періоду життєвого шляху її внука Володимира Васильковича, який тоді “и мониста великаа золотаа . бабы своєї . и матери своєї все польа . и розъсла млѣтню по всеи земли”³⁸. З цього зроблено висновок: “Otóz ruchomości po wdowie po Romanie (faktem jest, że nie wiadomo, czy wszystkie) przypadły Wasylkowi, a następnie jego synowi Włodzimierowi” (s. 69). Проте насправді, згідно з вимовою наведеного літописного переказу, фактом є лише те, що князь перетопив “и мониста великаа золотаа . бабы своєї”. Ні про який інший її спадок при цьому не йдеться й “мониста” цілком могли залишатися у Володимирі при князеві Василькові Романовичу відколи він, після перенесення старшого брата до новозакладеного Холма, став князувати в батьківській столиці Романовичів. Зазначені “мониста”, до того ж, давно вже повинні були належати до спільного родинного скарбу, оскільки сама княгиня, звісно, не могла мати якогось стосунку до них ще відколи відійшла до

³³ Ипатьевская летопись. – Стб. 827.

³⁴ Сам чеський похід цього разу перебував поза увагою, проте його мимохідь згадано, як “wielką wyprawę przeciw Czechom” (s. 153), що сприймається досить несподіваним на тлі наполегливих зусиль з утвердження погляду про нібито “програну кампанію” у попередній частині біографії (до безпід-

ставності такого погляду увагу привернуто: Александрович В. “Щастя”... – S. 341–343).

³⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 826.

³⁶ Александрович В. В якому монастирі... – С. 185–189.

³⁷ Там само... – С. 185, 188–189.

³⁸ Ипатьевская летопись. – Стб. 914.

монастиря. Тим більше, не випадало би шукати тут підтвердження здогадів, чи, бува, мати не пережила короля Данила, як це пропонує польський історик (s. 68), оскільки для такого висновку, як уже відзначено, знову ж, відсутні будь-які підстави. Перед нами лиш ще один приклад звичайнісінького апріорного “з’ясування” проблеми в поєднанні з незмінним за таких обставин щедрим додумуванням “потрібних фактів”.

Згаданий літописний переказ про спорудження каплиці над гробом “великої княгині Романової” використано підставою й для висновку стосовно ще одного аспекту пам’яті про померлих у княжому середовищі. Заключну фразу звороту з описом спорудження й освячення каплиці “и слоужбоу в неи створи” потрактовано одним свідченням забезпечення “modlitw za duszę zmarłych za pomocą specjalnych mszy”. Однак церковний канон жодних “specjalnych mszy” такого призначення, не кажучи про “забезпечення modlitw za duszę zmarłych за pomocą specjalnych mszy” (наведена фраза є некоректною взагалі) не знає. Насправді наведене закінчення стосується не практики поминання померлих, а завершення каплиці, її освячення й відправлення після освячення першої літургії.

Окремим способом вшанування померлих відзначено “stawianie świec przy grobach krewnych, niewątpliwie związane z modlitwami za ich duszę” (s. 197). Літопис одинокий раз зафіксував практику, яка “спроковувала” наведене твердження, проте відповідне відсилання лише посередньо відкликається до неї. Згадка про “свічу” зафіксована у викладі слів посла князя Лева Даниловича, перемишльського єпископа Мемнона, перед помираючим князем Володимиром Васильковичем від імені свого князя: “абы ты бра^ѣ мои . не изгасиль . свѣчѣ надъ гробомъ . стрѣя своего и братѣи своеи абы далъ . городъ свои Берестии то бы твоѣ свѣща была”³⁹. Отже, всупереч твердженню Д. Домбровського, йдеться ніяк не про поставлення свічки над гробом, а передачу князеві Леву міста Берестя як “свічі” над гробом короля Данила та його синів Романа і Шварна, спадкоємцем яких виступив князь Лев Данилович. На саме такому трактуванні наголошує й чітка та вимовна реакція князя Володимира з виразним докором: “Лве княже ци без оума ма . твоиришь . вже быхъ не разоумѣлъ сеи хитрости . ци мала ть . рци своѣ земла . вже Берестѣя хочешъ . а самъ . держа княжения три . Галичкое . Перемышльское . Бельзское . да нѣтоу ти сыти все пакъ мои рци шѣ . а твои стрѣи . лежитъ во епѣпѣи и оу стои Бѣи в Володимерѣ а много ль есь над нимъ свѣчъ поставиль . что есь далъ которѣи городъ . абы то свѣча была . вже рци просиль еси . живымъ . а оуже пакъ мртвѣымъ просиши . не да^м не рекоу города . но ни села не возмешъ оу мене . разоумѣю ѿ твою хытрость . не дамъ”⁴⁰. Після такої відповіді не випадає дискутувати, про яку “свічу” йшлося у даному конкретному випадку. Отже, переказ джерела та коментар польського автора знову розходяться цілковито.

Приклади невластивих висновків з літописних фактів можна наводити й далі. Як, зокрема, розуміти нотатку при викладі вказівки про чотирирічний вік Данила і дворічний Василька на момент смерті батька про “najprawdopodobniejsze rozwiązanie o konieczności odniesienia tej wzmianki jednak do 1205 r.”? Про якесь датування розважати тут, ніби, зайве зовсім. Позбавлене очікуваної в очах автора глибшої мови й наступне твердження: “od momentu, gdy starszy Romanowicz przyjechał do Kamieńca nad Słuczą, zaczął tworzyć z Wasylkiem zgodnie działający tandem” (s. 96). Оскільки сам приїзд відбувся коли старшому

³⁹ Ипатьевская летопись. – Стб. 913.

⁴⁰ Там же. – Стб. 913–914.

з них було років з дванадцять, про знаний з пізнішого часу “тандем” уже тоді випадало би твердити, звісно, не інакше, як, хіба, немало “на виріст”.

Таких різнорідного виразно “облегшеного наповнення” висновків та міркувань на сторінках видання немало. Так, зокрема, щодо вже згаданої зустрічі з братом після повернення з чеського походу додатково, немов цілком “від себе”, стверджено: “Niewątpliwie razem uczcili “zwycięstwo”, weseląc się i modląc w niedługo wcześniej powstałych miejscowych cerkwiach” (s. 105). Запрезентована тут “братня молитва” у поєднанні з веселощами, трактованими, зокрема, як “oddawanie się biesiadowaniu”, заснована на знаній літописній фразі: король Данило “приде во гра^а Холмъ . съ ч^етью и со славою в домъ . Преч^етоъ . падъ поклониса . и прослави Ба̄ . ѡ бывше^м не бѣ бо никоторыи князь . Роускыи воеваль землѣ . Чѣшьское . и видѣвса со бра^тмъ своимъ . и бы^е в радости велицѣ . и прибиваше в домоу стго Ивана. во городѣ Холмѣ с веселиемъ . слава Ба̄ и прч^етоую его мѣрь . и стго Ивана Златаоуста⁴¹. Отже, само джерело говорить, власне, тільки про зустріч з братом, не приписуючи тому для описаної ситуації ніяких інших функцій додаткового наповнення та не подаючи жодних уточнень щодо особи володимирського князя взагалі. Усі відзначені молитовні чинності послідовно співвіднесено винятково зі старшим братом та його звитягою як виведені з особистого наставлення християнського володаря. Тому переносити їх водночас також і на молодшого, звісно, немає ніяких підстав. Отож, вжите у наведеному новітньому відкритті до описаної ситуації “razem” та його логічний розвиток у зазначеному “послідовно веселому” контексті, попри, на перший погляд, нібито переконливу правдоподібність, знову ж, повинні бути визнані пропозицією з цілковитим спотворенням реальної задокументованої ситуації – з-поміж класики все того ж незмінного “тлумачення непрочитаних джерел”.

У викладі польського історика віднесення до зазначеної літописної розповіді на цьому не завершилися, а отримали продовження у контексті вже з’ясованого стосунку до проблеми читання джерела при тлумаченні інспірованих відповідною нагодою “relacji braterskich”. Як переконує аналіз, текст, відзначивши побачення з братом, починаючи від звороту “и бы^е в радости велицѣ” стосується, як і все, про що йшлося перед відкриттям до самого побачення, винятково переможця особисто. Так само – й далі сказано про його ж тільки перебування “в домоу стго Ивана. во городѣ Холмѣ с веселиемъ . слава Ба̄ и прч^етоую его мѣрь . и стго Ивана Златаоуста”. Тому наведене твердження, нібито брати “razem uczcili “zwycięstwo”, weseląc się i modląc w niedługo wcześniej powstałych miejscowych cerkwiach”, не випадає сприймати інакше, як винятково позаджерельний розвиток використаного переказу при послідовному недобаченні автентичної вимови літописного тексту, конкретики відображеної у ньому ситуації.

Згодом наведений погляд набрав у Д. Домбровського навіть ще й такого зовсім несподіваного вираження: “następnie zaś spotkał się z bratem i przebywali w domu św. Jana [...], weseląc się, sławiąc Boga i przeczystą jego Matkę i świętego Jana Złotoustego. Użyty zwrot o weseleniu się podczas pobytu w domu cerkiewnym (sic!) dość wyraźnie świadczy o odbyciu się tam wówczas uczyty” (s. 286). Підкреслена “вразливість на учти” заступила перед автором те, що згаданий “дім святого Іоана” може означати винятково освячену на честь канонізованого константинопольського святителя холмську церкву⁴², споруджену згідно зі званою

⁴¹ Ипатьевская летопись. – Стб. 826.

⁴² Останньо Олексій Толочко, зібравши приклади іменування храмів домами, ствер-

див, нібито йдеться винятково про монастирі. Не обійшлося при цьому й без наполягання, зі свого боку, так само на “учті” й

обітницею, даною при виборі місця для майбутнього Холма. Дискутувати над влаштуванням “учти” у храмі, звісно, не випадає... Так само молодший брат, як уже відзначено, насправді згаданий у літописному викладі тільки за обставин зустрічі зі старшим після повернення того з військового походу. Ніяких конкретних відсилань до самої зустрічі при цьому не наведено. Навпаки, літописець засвідчує повернення короля Данила Романовича, вказує на його подячну молитву в соборі як своєрідний “перший крок на холмській землі” й лише після цього йдеться про побачення з братом. За відсутності будь-яких часових відсилань, не відомо навіть, правду кажучи, коли, власне, їх зустріч мала відбутися, оскільки лаконічна побіжна згадка не зберегла підтвердження перебування володимирського князя у місті на момент повернення брата-переможця. Отже, сам переказ, хоч у літописному тексті нотатка про зустріч і перериває виклад тодішніх холмських урочистостей, цілком здатний поєднувати й різночасові події. Канонізованому першому (давньому), очевидно поверховому, як тепер виявляється, поглядові, до якого в даному конкретному випадку долучився польський автор, ніщо, звичайно, не гарантує непомильності. До практики учтування у княжому середовищі, всупереч намаганням Д. Домбровського зобразити ситуацію саме так (s. 265), викладена в літописі частина тодішніх холмських урочистостей, насправді, не має ніякого стосунку. Проте, розвиваючи версію учти, автор, як уже відзначено, дійшов навіть до переконання: “zwrot o weseleniu się podczas pobytu w domu cerkiewnym (sic!) dość wyraźnie świadczy o odbyciu się tam wówczas uczty” (s. 286).

Одна з “улюблених” у Д. Домбровського тем – учтування, як уже показано, понад усяку міру переексплуатована, надалі виросла навіть до своєрідного підсумкового розумування: “Czy zaś Daniel ucztował w klasztorach sam lub wraz z rodziną, tak jak to się zdarzało Rurykowi Rościślawowowiczowi, ze względu na brak źródeł nie jesteśmy w stanie powiedzieć” (s. 330). Наведене твердження – знову ж плід цілковитого непорозуміння, заснованого на передачі цілком поверхово сприйнятого переказу Київського літопису про утчу, влаштовану з нагоди завершення підпірної стіни у київському Видубицькому монастирі (1199): “и постави коутью оу стѣго Михаила . и млтвоу принесе у приатьи троуда . потщаниа своего... . и створи пиръ не малъ . и трапезоу со приготовлениемъ . и накорми игоумены . и со калоутѣры всеми . и всакого чина црѣвѣнаго”⁴³. Отже, тут йдеться ніяк не про “гуляння” київського князя, та ще й з родиною, у монастирі – про можливість чогось подібного розважати не те що не випадало б (відповідне твердження надто змахує навіть на дикість), а прийняття, влаштоване в монастирі, головню, як зазначено, – для “людей церковних”. Зрештою, саме так – учтою в монастирі із відповідної нагоди зацитований переказ принагідно й потрактовано іншого разу (s. 265, przur. 874). Проте як ще один наведений, нібито, “аналогічний випадок” і паралель до уже розглянутого “учтування” у

навіть у ще оригінальніший спосіб. Нібито, “дом св. Иоанна” смог принять и разместить князей с их многочисленной свитой, и при этом вся эта орава (sic!) какое-то время пирила там (“прибываше [...] с веселиемъ”): Толочко А. П. Основание Холмской епископии // Palaeoslavica. – Cambridge, 2017. – Vol. 25, no 1. – С. 271. Наведений приклад вказує на непоодинокість засвідченого “розгулу учтувань”, про наукову коректність

якого трактувати не випадає, див.: Александрович В. Холмський єпархіяльний осередок часів короля Данила Романовича: міф як міфотворчість // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2018. – Вип. 12 / Відпов. ред. В. Александрович (друкується). Близькість застосованої інтерпретації здатна підказати вірогідне складення обстоюваного погляду внаслідок “плідних контактів” обох авторів.

⁴³ Ипатъевская летопись. – Стб. 791.

Холмі знаний видубицький епізод 1199 р. знову подано в дальшому фрагменті тексту. При цьому “пирь не малъ . и трапезоу со приготоулениемъ” літописного оповідання перетворено на... приватне учтування князя з родиною у монастирській трапезній (s. 286, ргзур. 976). Про засвідчене вражаюче нечитання навіть власного тексту уже й нагадувати не випадало б...

Отож, пропонуючи огляд повернення Данила Романовича з чеського походу, автор не завдав собі труда докладніше заглибитися до справжнього фактографічного наповнення літописного переказу, виклав його зовсім поверхово з очевидною перевагою навколонукавого “поверхаххапайства” над цілковито подавленими елементами об’єктивного повноцінного наукового дослідження. Тому всі розумування щодо спільних “братніх веселощів” незмінно опиняються поза каноном історичної правди разом із залученими у відповідному контексті “спільним відпочинком” і “не відмовлянням від вина”, не кажучи уже навіть про геть перемодернізоване “odcięli się od świata zewnętrznego”⁴⁴. Усі ці зауваження вказують тільки на готовність і здатність багато чого, нібито, стосовного наговорити на будь-яку нагоду. Однак вартість такого попису навколопрофесійної майстерності незмінно визначає вимова джерельної підстави як відображення автентичного історичного контексту епохи. У конкретному розглянутому випадку висновок однозначний. Не дивлячись на використані факти з достовірною літописною основою, самі викладені розмірковування послідовно випадають класичним прикладом того, що в польській науковій свідомості прийнято окреслювати знаного серйозного наповнення жартівливим поняттям “wiedza pozaźródłowa”.

Елементи такого ж характеру присутні й у міркуваннях навколо шлюбу Данила Романовича. Вони так само не позбавлені як очевидної зайвої інформації, так і виразного нерозуміння окремих залучених на зазначену нагоду фактів. Оскільки літопис не пропонує ніяких певних відомостей про одруження, Д. Домбровський вдався до теоретизування, притягаючи на оказію фактичний матеріал достатньо широкого, нерідко також, – немало віддаленого історично-культурного контексту. Так, у тексті примітки з приводу можливого терміну одруження, де йдеться про само собою зрозумілу невідповідність для цього у церковній практиці періоду передріздвяного посту та найближчих двох тижнів після Різдва, зовсім несподівано виринуло зауваження... “o chyba relatywnie dość swobodnym podejściu starszego Romanowicza do Cerkwi i jej praw”, а навіть практики церковного визнання шлюбу, укладеного у зазначені дні дії церковної заборони (s. 115, ргзур. 289). При цьому не зовсім зрозумілою є конкретна мета такого твердження. Адже не випадало би доводити, що весілля молодого правителя ніяк не могло відбутися у період посту чи інші не прийняті в церковному житті дні. Тому виникає питання як, власне, розуміти обидві частини наведеного висловлювання. Адже ніяких спеціальних виявів поборювання Церкви з боку короля літопис не відзначив (не кажучи вже про те, що такого й бути не могло). А знані проблемні стосунки з окремими представниками

⁴⁴ Застосування подібної модернізуючої термінології належить до прикметних особливостей почерку Д. Домбровського й засвідчене і в попередній частині його біографічного дослідження, пор.: *Александрович В. “Щастя”... – С. 343*. Інший приклад “неунікненого” за новітніх часів “прогресивного модернізування” стосується проблем

“сексу” (s. 127–128), хоча, поза народженням дітей та “загальнотеоретичними” розмірковуваннями, на цю тему, звісно ж, нічого не відомо, оскільки тогочасні джерела, на відміну від окремих “особливо прогресивно” налаштованих сучасних авторів, відповідної проблематики, традиційно, здатні торкатися, хіба що, винятково опосередковано.

церковної єрархії ніяк не тільки не здатні вказувати на ставлення до власне Церкви, а й не можуть бути трактовані в такому сенсі. Безперечно, перед нами ще один приклад завідомо безвідповідального говоріння й водночас – наслідок невміння сконцентруватися на певній обраній проблемі задля її адекватного обмірковування, з'ясування і висвітлення. З огляду на значення Церкви та церковного контексту для тогочасного життя, таке легковаження сприймається одним з найістотніших за наслідками недоліків аналізованого тексту.

Приклади очевидного нерозуміння засвідчує також “теоретичний” виклад самої шлюбної церемонії, взорований на відповідному тексті Службника XIII ст. з бібліотеки новгородського Софійського собору. Описуючи шлюбну процесію у храмі, Д. Домбровський відзначив стосовно пари молодих: “Zatrzymywała się przed ołtarzem, na którym kapłan stawiał naczynie liturgiczne, szklanice wina i wieńce” (s. 117). З незрозумілих міркувань утаємничене “naczynie liturgiczne” повинне бути визнане не інакше, як келихом для причащення молоді пари при викладі церемонії йдеться дещо пізніше. Без останнього уточнення “вино” (на тлі згаданих понад всяку міру перепрацьованих сюжетів з “учтами”) здатне викликати асоціації з-поза можливого контексту самої урочистості. Залучене окреслення “szklanice wina” в описі відповідного моменту до коректніших так само не належить. Цілковито безсенсовним є зауваження, нібито після з'єднання рук молодих священник “wchodził na ołtarz i modlił się ro sichu” (s. 118). Оскільки вітварем у церковній практиці є вітварна частина храму, але також встановлений у ній престіл, священник ніяк не міг увійти “на” вітвар у сенсі до вітварної частини храму, не кажучи вже про трактування “зійти на престіл”, як це передбачає поданий опис відповідного моменту шлюбної церемонії. Тут явно перенесено на православну традицію “рідну” практику латинської Церкви, де священник, справді, входив на вітвар, – східці вітваря. У результаті, як бачимо, постала ситуація виразно анекдотична...

Інші приклади недокладного сприйняття вимови літописного переказу стосуються окремих обставин біографії князя Лева Даниловича. Автор ствердив “mocne przesłanki” для визнання виділення уділу молодому князеві у зв'язку з одруженням 1246 р. (s. 150). Перші відзначення княжича в джерелах потрактовано при цьому достатньо побіжно. Винятково свідченням “relacji Daniela z synami na polu militarnym” визнано відіслання юного Лева 1244 р. проти претендента Ростислава Михайловича, який наближався тоді до Перемишля, хоча повинно йтися, звичайно, насамперед, про конкретний епізод біографії молодого Лева Даниловича, а вже тоді – притаманний відповідній ситуації ширший контекст. Д. Домбровський шукав пояснення такого призначення у тодішній зайнятості як Данила, так і Василька на польському напрямку, внаслідок чого старшому синові першого з них, нібито, й припала роль “zastępcy niemogących zaangażować się ojca i stryja” (s. 151). При цьому не усвідомлено потреби розглянути ситуацію докладніше та дошукатися якоїсь істотної причини. Як видається, однак, цей “moment debiutu militarnego” мав значити більше – юному князеві належалося виступити ніяк не заступником, а із зовсім іншим призначенням. Якби йшлося про звичайного заступника, ним цілком міг стати хтось досвідчений з найближчого оточення батька. Не був юний княжич присутній також у ролі “przedstawiciela dynastii mającego, nawet symbolicznie poprzez sam fakt obecności, zagrzewać do boju wojów” (s. 151). Військова практика такої присутності та “зігрівання”, звісно, не передбачала

обов'язковими і задля цього навряд чи наражали б підростаючого найстаршого нащадка та першого спадкоємця престолу на очевидну потенційну небезпеку. Тому належалося б дошукуватися істотної мотивації. Як випадає гадати, ситуація піддається поясненню тільки в наступний спосіб: юний князь Лев уже на той час повинен був отримати Перемишль і став на чолі війська, покликаного боронити від ворожого вторгнення власні володіння. За такого трактування присутність княжича, ще при участі наступного року в битві поблизу Ярослава, за словами літописця, “детску сушу”⁴⁵, надається для сприйняття логічно вмотивованою й оправданою.

У розглянутій ситуації не можна не вдатися також до проблеми віку молодого князя, за давнішою одностаينوю щодо цього літературою, традиційно визначеного в Д. Домбровського на 15–19 р. (s. 151). Проте “найдорослішу” пропозицію, мабуть, не випадало би сприймати ніяк з огляду на зазначене наголошення дитячих літ княжича ще наступного року при описі Ярославської битви. В аналогічній військовій ситуації, проте при боці батька і старшого брата як “младу сушу” через десятиліття зафіксовано також Шварна⁴⁶. Д. Домбровський зіставив обидва факти, вважаючи при цьому Шварна за відповідних обставин навіть молодшим, знову ж таки відкликаючись до популярної “найдорослішої” пропозиції. Відмінність при цьому витлумачено цілком від себе, ніби прибираючи роль самого короля Данила: “Zapewne król przywykł i przekonał się, że młodzi synowie dobrze sobie radzą na polu boju” (s. 160). Логічного запитання коли і з яких обставин була нагода (нагоди) “привичаїтися”, звісно, не виникло.

Щодо віку князя Лева, то його виводять винятково на підставі найстарших літописних згадок про молодого княжича 1240, 1244 та 1245 р. та збережених у викладі двох останніх з них посередніх часових натяків⁴⁷. Записи про “Лва млада соуца . и яко ни во бои емоу внити младоу соуцоу”⁴⁸ під час перемишльської експедиції 1244 р. та “Лвови же . дѣтскоу соуцоу”⁴⁹, “Лвь младъ сы”⁵⁰ в описі Ярославської битви 1245 р. здатні прихилити до висновку про вірогідність пізнішого, ніж звично вважається у літературі, часу народження князя. Намагання Д. Домбровського побачити якусь, нібито, переміну упродовж десятиліття, яке відділяє обидва наведені приклади, у тому, як король Данило Романович сприймав синів, – не більше, ніж яскраво виражене прагнення “позбутися проблеми”. Тобто, згідно з літописним переказом про нього як “дѣтскоу соуцоу” і “младъ сы” на 1245 р., князь Лев Данилович виявляється молодшим й насправді мав, очевидно, народитися не в другій половині 1220-х років, як вважалося досі, а тільки, мабуть, уже на зламі десятиліть. Інакше наведені акцентування його молодості у літописному викладі під 1244 р. та навіть ще дитячості далі, в описі Ярославської битви наступного року зрозуміти непросто. І, навпаки, після такого дворазового наголошення підкреслення того, як “w того же гордаго Филю . Львь младъ сы . изломи копьє свое”⁵¹ та подане далі “Лвь ста на мѣстѣ воиномъ . посредѣ троупья . авлающа побѣдоу свою”⁵² на побойовищі Ярославської битви, навпаки, наголошує на зв'язі та

⁴⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 802.

⁴⁶ Там же. – Стб. 838.

⁴⁷ Там же. – Стб. 785–787, 797, 802, 804, 805.

Підсумування відповідних поглядів у літературі наведено: *Dąbrowski D. Rodowód...* – S. 102–103. Пор. також: *Войтович Л. Князь Лев Данилович (Славетні постаті Середньовіччя. – Вип. 1).* – Львів, 2012. – С. 10; *Його ж.*

Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301). – Львів, 2014. – С. 9.

⁴⁸ Ипатьевская летопись. – Стб. 797.

⁴⁹ Там же. – Стб. 802.

⁵⁰ Там же. – Стб. 804.

⁵¹ Там же.

⁵² Там же. – Стб. 802, 805.

особистій поставі юного воїна на полі бою. Показово, що наприкінці розповіді літописець уже не відкликається до молодості. Щобільше, в короткому оповіданні сприймається не зауважений при дотеперішніх достатньо поверхових зверненнях до аналізованої ситуації послідовний розвиток образу воїна. Спершу “Лвови же . дѣтскоу соуцоу пороучи (батько – В. А.) и Василкови . храброу соуцоу боариноу . и крѣпкоу . и да и стрезеть его во брани”⁵³, далі “w того же гордаго Филю . Львъ младъ сы . изломи копье свое”⁵⁴ та в завершенні: “и Львъ ста на мѣстѣ воиномъ . посредѣ троупъа . авляюща побѣдоу свою”⁵⁵. Окрім уже відзначеної послідовної еволюції образу, зіставлення засвідчує також свідомо залучений літературний засіб, коли в описі кількогадинного перебігу подій героєм з’являється декілька разів, кожного разу виступаючи в цілком інакшому освітленні. Причому, з якихось міркувань авторів явно повинно було залежати на презентуванні його “дѣтскоу соуцоу” на початку, як “младого” у бою й уже як би цілком визрілим воїном на завершенні. Йдеться, звичайно, не про поодинокі вихоплені моменти ширшої картини, а винятково літературний хід, спрямований на звеличення молодого княжича, своєрідний “прихований панегірик”. Безперечно, в такому підході варто вбачати відображення вірогідних конкретних обставин укладення відповідної частини літописної розповіді, однак самих обставин текст не зберіг.

Аналогічна ситуація із рядом запитань постає й при описі повного другорядного, правду кажучи, за вимовою факту не зовсім докладно переданих у літописному оповіданні обставин одного з військових конфліктів – початкового етапу походу наприкінці 1254 р., коли Галич захопив князь Ізяслав⁵⁶. Король Данило “посла сѣа своего Романа . и боары свои всѣ на нь . Лва бо преже ѿрадилъ бѣ королеви . а самъ ѣха проводить вои свои^к . ѣдоущоу же емоу . до Грубешева . и оуби вепревѣ шесть . а самъ же оуби и^к рогатиною . г . а три . втрочи его . и вдасть маса воємъ на поуть”⁵⁷. Виходячи з поданої кількості вбитих вепрів, Д. Домбровський, чомусь, взявся трактувати їх, нібито, єдиним “харчовим забезпеченням” споряджених й на цій підставі прийняв логічний, як йому вдалося, висновок про малочисельність відсланого загону (s. 158). При звичному для практикованого методу поверховому сприйнятті літописної розповіді, не зауважено окремих особливостей викладу, вартих докладнішого осмислення. Насамперед, свідчення літописця про відрядження на супротивника до Галича “усіх своїх бояр” випадало би сприймати, очевидно, як усіх тих, то на той час служив безпосередньо при самому королеві, його тодішнього найближчого оточення. Далі, немає підстав визнавати, ніби їх виряджено до Галича без будь-якого провіанту, й той, нібито, мали замінити тільки цілком випадково впольовані поблизу Грубешева вепри. Не з’ясовано також, чому король особисто якийсь час супроводив експедицію – щонайменше до Грубешева й невідомі, так само, не тільки причини “принагідного” грубешівського полювання під час військового маршу, а й увага до нього літописця. Описана з деталями, здатними походити винятково від очевидця, грубешівська випадкова здобич, безперечно, повинна була стати лише поповненням загальноприйнятого за таких обставин харчового забезпечення. Дивно, що

⁵³ Там же. – Стб. 802.

⁵⁴ Там же. – Стб. 804.

⁵⁵ Там же. – Стб. 805.

⁵⁶ У Д. Домбровського – Володимирович (s. 157–158), хоча літопис такого князя з від-

повідного часу не відногував. Леонід Махновець ідентифікував його з князем Ізяславом Мстиславовичем: Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – Київ, 1989. – С. 488.

⁵⁷ Ипатьевская летопись. – Стб. 830.

історик виявив нерозуміння зазначених цілком очевидних моментів, пропонуючи поспішні тлумачення, несумісні не тільки зі звичною практикою, а й водночас ще також – елементарною логікою. Втім, в іншому місці той же епізод фігурує серед розповіді про полювання короля без зафіксованих конкретних реалій, винятково як “приватні” лови поблизу Грубешева в товаристві “ludzi z otoczenia” (s. 264) – трьох вепрів, як пам’ятаємо, за словами літописця, вбили конкретно отроки. У наведеному ж новому зверненні: “Kolejne trzy padły z rąk ludzi z otoczenia”. Причому, само грубешівське полювання цього разу потрактоване “jako forma rozrywki i wypełniania funkcji społecznych władcy (sic!)” (s. 264), не без очевидного часового зміщення щодо поняття сповнення обов’язків – явища у його суспільному вимірі зовсім іншої епохи. Адже, нагодувати підданих – обов’язок, як відомо, вождя ранніх суспільств, а про “суспільні функції” володаря випадало би, звичайно, твердити на значно пізнішій стадії еволюції. Наслідки ж відриву від властивого контексту цілком очевидні – їм знову віднайшлося заміщення поміж багатствами завжди напоготові невичерпної фантазії...

Ще один показовий приклад нерозуміння вимови джерела засвідчує повернення уваги як до цікавого до наступного явища – “kilka razy zapisano, że starszy Romanowicz był “bratem” Włodzimerza Rurykowicza”: “W tym wypadku jednak dziejopis – jak się wydaje – użył określenia “brat” głównie w znaczeniu krewniaka, ale przede wszystkim sojusznika i bliskiego współpracownika” (s. 180). Тут показано цілковите нерозуміння властивого змісту вкладеного в поняття “братерства” у кожному конкретному випадку: “Володимерь же посла Данилови . река идет на ма Михайль . а помози ми брате”⁵⁸, “приде вѣсть Къевоу . Володимероу . и Даниловн . ѿ Володислава . рекшоу же Данилоу . князю Володимероу . брате . вѣдающе вѣбою наю идуть . наю поусти ма . да поидуу имъ взадъ”⁵⁹, “боудоущю же Володимероу Къевѣ . присла сна своего Ростислава в Галич . и приа с нимъ братство . и любовь великоу”⁶⁰. У двох перших цитатах наведено узвичаєне звернення один до одного в княжому середовищі. Остання відкликається до поширеної практики міжкнязівських стосунків та способу їх відзначення у літописній традиції. Тобто, справжнє наповнення усіх трьох цитат ніяк не відповідає ані стверженому – “że starszy Romanowicz był “bratem” Włodzimerza Rurykowicza”, ні запропонованому далі розшифруванню змісту цього поняття з притаманним авторові неодноразово відзначеним немалим модернізуванням історичного образу віддаленої епохи.

“Szczególnie głębokim cieniem na obrazie starszego Romanowicza kładnie się sprawa węgierskiego możnowładczy Fili. Jak podaje Kronika halicko-wołyńska, w dwóch zresztą miejscach, ten długoletni wróg Romanowiczów został zabity przez Daniela. Przytoczone zapisy wskazują na dokonanie przez księcia niegodnego, niezgodnego z kodeksem rycerskim czynu zamordowania jeńca, co gorsza, najpewniej własnoręcznie” (s. 287–288). Чому польський автор, пишучи відповідну частину тексту, настільки перейнявся як “рицарським кодексом”⁶¹, так і його недотриманням у даному конкретному випадку, очевидно, приречене залишитися таємницею. Втім, історії, звичайно, не на тому повинно залежати. “Прегордий Філя”, судячи з самотньої давнішої згадки про нього на сторінках літопису⁶²,

⁵⁸Ипатьевская летопись. – Стб. 766.

⁵⁹Там же. – Стб. 766–767.

⁶⁰Там же. – Стб. 772.

⁶¹У цьому випадку вбачати очевидну реінсценцію критикованого сприйняття

проблеми як при викладі певних аспектів угорського дитинства юного Данила Романовича, так і пізнішого чеського походу, див.: Александрович В. “Щастя”... – С. 342–343.

⁶²Ипатьевская летопись. – Стб. 736.

належав до особливих “шанувальників русі”, хоча докладніших відомостей про нього та його “прегордість” джерело не зберегло⁶³. Тому, хоча він тільки двічі фігурує у літописному викладі, не випадало би сумніватися щодо наявності в Данила Романовича достатніх підстав трактувати цього свого особистого ворога так само по-особливому, не наражаючись на ризики приписаного йому, нібито, “негідного вчинку”. Для свого часу це, звичайно, не мало бути чимось винятковим, випадком, як хочеться критикові “przekroczenia norm religijnych i moralnych” (s. 288). Зрештою, й сам Д. Домбровський у бездоганно білосніжній тозі судді більше подібних прикладів не відшукав. Тому, очевидно, цілком безпідставно, зовсім модернізуючи контекст епохи, заповзявся домагатися від галицько-волинського володаря дотримання норм сформульованої лише через багато століть після цього на принципово іншому історичному тлі Женевської конвенції щодо поводження з військовополоненими. Кориснішим було б, звичайно, переглянути на відповідну нагоду Київський літопис з попереднього століття...

Не менш яскравим прикладом своєрідного сприйняття і тлумачення літописного викладу виявляється також наголошення “співпраці” з королем Данилом Земовіта I Мазовецького – “do końca życia Piast ten blisko współpracował z ruskimi krewnymi, współdziałając z nimi w podboju Jaćwieży, a także służąc radą w rokowaniach o przyjęcie korony królewskiej z nadania papieskiego” (s. 190). Залучене формулювання щодо “співпраці”, найочевидніше, звично “не надто коректно” трактує зафіксовану причетність польського правителя до згаданих умовлянь Данила Романовича прийняти корону. Згідно з не у всьому зрозумілим літописним викладом⁶⁴, польський князь, правду кажучи, не зовсім “служив порадою” “w rokowaniach”. Я учасник походу проти ятвягів, він, насправді, виявився одним з немало випадкових пригаданих у літописі “докучальників”, знаних з наполегливого схилення Данила Романовича до коронації. Проте як конкретних обставин самих зусиль, так і безпосередньої причетності до них польського князя, літопис не подав. Не випадало би вдаватися до трати сил на з’ясування, наскільки адекватним повинно бути наведене викладення участі без врахування джерельно не засвідченого справжнього наповнення відзначеної причетності. Запропоноване трактування переконує, ніби сучасний історик за неодноразово відзначеним призвичаєнням мав немало перепрацюватися за свого князя... Тому, фактично, знову йдеться про класичний приклад наступного очевидного і чималого надуживання на “польський інтерес”. Підлаштовувати під такі факти усю біографію П’яста загалом – зусилля тим більше завідомо невдячне...

⁶³ За свідченням угорських джерел, йдеться про угорського палатина: *Фонт М.* Венгры на Руси в XI–XIII вв. // *А се его серебро: Збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя.* – Київ, 2002. – С. 95–96; *Волощук М.* “Филя древне прегордыи”. До питання галицько-угорських родинних зв’язків // *Галицька митрополія в історії європейського християнства.* Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 14 травня 2009 року. – Галич, 2009. – С. 91–96; *Його ж.* “Филя древне прегордыи” / *Fila Supruniensis.* Маловідомі сюжети з історії Галицької землі першої половини XIII сто-

ліття // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2011. – Вип. 20: *Actes testantibus.* Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С. 189–196. Проте угорські матеріали, окрім окремих відсилань до родинних контексту, так само не зберегли ніяких переказів стосовно “галицьких” аспектів біографії “Філі”.

⁶⁴ Увагу до окремих не врахованих моментів перебігу відповідних подій, втім не зауваженого в давнішій літературі своєрідного “переслідування з короною”, якої кандидат, виявляється, мав... цілеспрямовано й наполегливо уникати, привернуто: *Александрович В.* “Щастя”... – С. 344–347.

Серед проблем, вказаних за “вирішені назавжди”, виділяється холмське шанування святого Іоана Златоуста, визначене наявністю в Холмі в ансамблі княжої резиденції чи у зв'язку з нею⁶⁵ церкви святого Іоана Златоуста й виведеного від нього як головний аргумент хрещення короля на честь константинопольського святителя (s. 218–219). Прийняті заперечення наявності такого імені засновані на розумуваннях петербурзького історика Александра Майорова, у цьому конкретному моменті, однак, далеко не переконливих, а, досить часто, як показує докладніший аналіз, – цілковито “нафантазованих”⁶⁶. Саме таку належно не опрацьовану, побіжно викладену “робочу візію” Д. Домбровський і перейняв у цьому конкретному випадку немовби твердо встановленим фактом. Звідсіля холмська традиція святого Іоана Златоуста подана як, нібито, “opierająca się na częściowo błędnych, częściowo zaś nieweryfikowanych przesłankach, w żaden sposób nie jest potwierdzona źródłowo” (s. 219). При цьому дійшло навіть до “легкого” плутання святого Іоана Златоуста зі... святим Іоаном Хрестителем (s. 219, przyp. 689). Однак холмське шанування канонізованого константинопольського архієпископа, все таки, немає підстав відкидати⁶⁷. Новітні дослідження додали на його користь не зауважений на давніших етапах осмислення й тільки нещодавно відкритий додатковий аргумент мистецького походження – унікальну для іконографічної традиції присутність святителя у найдавнішій холмській іконографії Покрову Богородиці⁶⁸. Принаймні, поза шануванням саме цього святого у колі короля Данила Романовича немає мотивації для пояснення обітниць побудувати храм власне на його честь у майбутньому місті, спорудження самого храму, наявності в ньому цілого ряду особливого походження дарів володаря⁶⁹ та вимовних відкликань до святого на сторінках літописної розповіді⁷⁰. Не випадково, звичайно, прихильникам

⁶⁵ Решток храму досі не ідентифіковано, див.: *Buko A., Dzieńkowski T., Gołub S. Rezydencja książęca na “Wysokiej Górze” w Chełmie w świetle wyników badań archeologicznych z lat 1210–1212 // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2015. – Вип. 9: Король Данило Романович 1264–2014 / Відпов. ред. В. Александрович. – С. 182–184; *Buko A., Dobrowolski R., Dzieńkowski T. Gołub S., Petryk W., Rodzińska-Choraży T. Palatium czy zespół rezydencjonalny? Północna część Góry Katedralnej w Chełmie (Wysoka Górka) w świetle wyników najnowszych badań // Sprawozdania archeologiczne. – Kraków, 2014. – Т. 66. – С. 148, 152.**

⁶⁶ *Майоров О.* Галицько-волинський князь... – Т. 2. – С. 538–539; *Его же.* О происхождении имени и уточнении даты рождения Даниила Галицкого // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип. 20. – С. 474–475; *Его же.* Русь... – С. 464–465. Щодо підстав запропонованого трактування див.: *Александрович В.* Холмське шанування святого Іоана Златоуста // *Збірник матеріалів VIII Міжнародної конференції “Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво”, м. Львів, 23 листопада 2015 року.* – Львів, 2015. – С. 249.

Пор.: *Войтович Л.* Дата народження короля Данила // *Александрович В., Войтович Л.* Король... – С. 14–16.

⁶⁷ *Александрович В.* Покров Богородиці. Українська середньовічна іконографія (Студії з історії українського мистецтва. – Т. 4). – Львів, 2010. – С. 147–148; *Його ж.* Холм... – С. 164; *Його ж.* Холмське будівництво... – С. 49–51; *Його ж.* Холмське шанування... – С. 247–252.

⁶⁸ *Його ж.* Покров Богородиці. – С. 142–143, 147–148. Пор.: *Його ж.* Переказ холмської та київської іконографії XIII століття у храмовій іконі Покрову Богородиці початку XVIII століття з церкви в Андроніві поблизу Кобрини // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип. 20. – С. 60, 64–65, 66–67 (мотив ангелів); *Його ж.* Холмське шанування... – С. 251–252.

⁶⁹ Про них див.: *Александрович В.* Мистецькі сюжети холмського літопису князя Данила Романовича: нотатки до відчитання, сприйняття та інтерпретації джерела // *Український археографічний щорічник.* Нова серія. – Київ, 2009. – Вип. 13–14. – С. 57–58; *Його ж.* Холм... – С. 175–176.

⁷⁰ *Ипатьевская летопись.* – Стб. 826, 842, 843.

заперечення холмського шанування святого Іоана Златоуста усіх цих фактів вдається не зауважити – вони в їхніх розмірковуваннях неprisутні⁷¹ як незмінна гарантія побудови завідомо “прекрасних” концепцій...

Схильність до нічим не обумовлених, неоправданих висновків виступає і в такому зовсім скромному моменті, як визнання можливості хрещення сина королівської пари Мстислава, нібито, не тільки на честь Мстислава Мстиславовича Удатного, а й дальшого родича зі сторони батька – луцького князя Мстислава Ярославовича Німого (s. 222). Надто вже сумнівною виглядає пропозиція найвиразніше випадковому в останньому наведеному прикладі співпадінню імен надати того наповнення, яке йому, найочевидніше, приписано цілком бездоказово. Проте і з першим взірцем теж не все так просто, як може видатися без належного заглиблення. Адже логічно, делікатно кажучи, не таким уже й вмотивованим сприймається охрещення на честь померлого за два десятиліття до того теста, з донькою якого король уже розійшовся, сина... від другої, литовської дружини. Власне цієї останньої обставини Д. Домбровському якось... вдалося не зауважити зовсім⁷². Проте якщо історія здатна послугуватися подібними “фактами”, то мимоволі напрошується питання, наскільки такого наповнення “творчість” наділена потенціалом як сприймати, так і – особливо – розуміти об’єкт свого інтересу й наскільки випадало би визнавати усвідомленим запропонований виклад? Що ж до походження імені одного з молодших потомків короля, то видається цілком певним: назвавши старшого сина на честь батька Романом, іншого охрещено Мстиславом на честь діда Мстислава Ізяславовича. Цієї “зовсім простої” й дохідливої істини при стосованому заглибленні до проблематики вдалося не зауважити...

По-своєму істотний за вимовою й наступний пригаданий епізод, коли в Галичі на звістку про смерть князя Романа Мстиславовича, за словами польського автора, юному княжичеві Данилу – “musiał być unany za symbolicznego reprezentanta władzy dynastii” – “zdecydowano się złożyć... przysięgę, co praktycznie było jednoznaczne z osadzeniem na tronie halickim” (s. 234). Складення присяги вказує, однак, не на символічність, а реальність влади, Юний, на той час, княжич як природний наступник батька успадкував після нього владу й присягу йому складено вже як новому володареві: інших мотивів описаної поведінки підданих історія не знає. Тому додатково тлумачити значення відповідного акту як посадження на престолі за даних обставин, все таки, не потрібне. Запропоноване пояснення здатне, хіба, вказати на очевидне нерозуміння ситуації.

Так само сприймається цілком зайвою докладніша розлога розповідь про Угорське королівство з okazji переїзду до нього юного Данила Романовича на кількалітнє, як виявилось, перебування на початку життєвого шляху (s. 237–246) зі щедрими численними акцентами, насправді, однак, здатними мати тільки дальший і набагато дальший стосунок до особи княжича. Не з усіма міркуваннями відповідної частини розповіді так само можна погодитися. Зокрема, не випадало би визнати слушність, коли при намірі короля Андрія II видати за юного гостя доньку твердиться “o bliskości Daniela wobec króla Węgier i środowiska dworskiego” (s. 248). Безперечно, угорський монарх виходив з інших засад, ніж би це відчувся покликаним робити сам польський історик,

⁷¹ Пор.: Майоров О. Галицько-волинський князь... – Т. 2. – С. 538–539; Его же. О происхождении имени... – С. 474–475; Его же.

Русь... – С. 464–465; Dąbrowski D. Król... – S. 218–219.

⁷² Див.: Dąbrowski D. Rodowód... – S. 174–180.

вибираючи власного зятя. Головним моментом потенційної “близькості”, звісно, мав бути розрахунок на такий спосіб закріпитися на галицько-волинських землях. Показово, однак, що плани короля невдовзі змінилися й вірогідне якийсь час одруження надто ще тоді юних нащадків скоро мало розладнатися. Щодо пропагованої “близькості”, варто мати на увазі й очевидно не врахований вік гостя, який так само зобов’язує до відмінного погляду на описану ситуацію, та, відповідно, – вживання інакшої, належної до цієї обставини фразеології: про яку “близькість” насправді мало б ітися. Тим більше ні на чому не заснованою, позбавленою будь-якого вартісного навантаження літературною формулою є твердження про близькість юного гостювальника ще й навіть і до “*środowiska dworskiego*”.

Наскільки при цьому княжич мав бути при угорському дворі “*kształcony na władcę według obowiązujących tam zasad*” (s. 249) – гадати теж, мабуть, не випадало б. Відповідних відомостей джерела, звичайно, не пропонують й такий висновок сприймається тільки іншою стороною уже знайомої нам “близькості”. Явним перепрацюванням на щойно викладену версію про гадані угорські зусилля з виховання майбутнього володаря та її безперечним продовженням сприймається також наступне пояснення до згадки про посадження юного княжича на престолі в галицькому соборі: “*Widać więc, że małoletni książę musiał już wtedy znać wszelkie procedury towarzyszące funkcjonowaniu władcy i potrafił się wśród nich odnaleźć*” (s. 250). З огляду на приблизно десятилітній вік Данила Романовича на час завершення його “угорського дитинства”, немає, звичайно, сенсу розгортати дискусію чи справді міг і, щоби́льше, – мусів. Наведене твердження пропонує ще один доказ того, наскільки істотні деталі аналізованої ситуації здатні зникати з поля зору при так налаштованому зверненні до неї.

З іншого характеру вибором читач стикається в огляді проблем культури, де привертає увагу спосіб викладу відомостей про архітектурний ансамбль холмської резиденції короля Данила Романовича та співвіднесені з нею об’єкти. Оскільки автор належить до групи польських дослідників, які вже тривалий час працюють над вивченням холмського резиденційного центру, вельми показово сприймається відсутність відсилань до нього на сторінках книги як окремого об’єкту разом з поодинокими складовими, зокрема, знаною з літописного опису вежею як єдиним зафіксованим у літописному викладі елементом резиденційного комплексу. Випадає здогадуватися, що цей аспект повинен був потрапити до “*wyciętego*” наразі етапу “пунктуаційних зусиль”. Проте водночас вилучення з проблематики культури одного з найважливіших і чи навіть не найпоказовішого її вияву на місцевому ґрунті – засіб як наочний, так і вимовний. З цієї сторони холмської дійсності окремо виявився згаданим тільки літописний стовп з орлом, але лише з наступного міркування – оскільки у ньому, за твердженням автора, “*mamy do czynienia z kolejnym świadectwem istnienia środowiska intelektualnego związanego z Danielem*” (!) (s. 256). І тільки... На який спосіб у монументі мало б реалізуватися оте “свідчення” – читачеві належить уже гадати самотужки... Разом із пам’ятником з культурної сторони холмської дійсності пригадано ще також генетично миліші серцю польського автора “*римські шкла*” та “*угорську чашу*” – останню як очевидний аргумент “*pozostawianą pod urokiem węgierskich wpływów kulturowych*” (s. 256). В цьому конкретному прикладі неможливо не побачити сліду уже розглянутого “європеїзування” (винятково у власних очах історика, звісно) майбутнього короля за часів його угорського дитинства та прийнятого в запропонованому викладі

значення гаданих тогочасних зусиль для всього подальшого життя. Тут було б дуже корисно пригадати, як після повернення з Угорщини юний княжич не впізнав матері. Але це вже не належить до епізодів, здатних прикрасити концептуальні зусилля новітнього прогресивного історика...

Покажемо прикладом нерозуміння ситуації, як і традиції, є також наведений одинокий “доказ” обізнаності короля з “письмом”, віднадений у його словах, зафіксованих під 1231 р. при описі вимаршу проти війська угорського королевича Андрія поблизу міста Шумська на Волині: “Данилови же рекшоу . како же писание глѣтъ . мѣдлаи на брань . страшливою дшю иматъ”⁷³. Літературна критика вбачає тут перефразування слів Олександра Македонського: “яко црѣ , поздыся на брань , оуже явился есть противнымъ , яко страшиву душу иматъ на брань”⁷⁴. Д. Домбровський витлумачив наведене місце літописної розповіді на той спосіб, нібито “starszy Romanowicz najpewniej przytoczył przeczytany tekst (sic!)” (s. 261). Однак фраза “писание глѣтъ” у тогочасному культурному обігу здатна мати єдине прийнятне наповнення як відсилання до Святого письма і з цього огляду зовсім безпідставно співвідносити її з проблемою грамотності у сприйнятому та викладеному сенсі. Інша річ, чи перед нами, справді, помилка й відкликання до історії знаменитого македонського царя зроблено неслухно, чи зазначені слова Данила Романовича, все ж, здатні приховувати якусь алюзію до християнських священних книг⁷⁵. І, врешті, оте, нібито, помилкове відкликання повинно належати самому королеві чи, радше, – його літописцеві? Принаймні, нам воно відоме саме в переказі останнього. Наведені міркування – ще один яскравий приклад того, наскільки глибший сенс здатний ховатися у поданій цитаті і як, насправді, поверхово та побіжно мав сприйняти її польський історик. Відповіді на поставлені питання, звісно, немає і це зайвий раз показує ті конкретні підстави, на яких зроблено запропонований висновок щодо “грамотності”. Зрештою, поза контекстом зазначеної проблеми, сама наведена фраза “з писанія” цілком могла надаватися до обігу й у суто усній традиції, поза сферою власне писемної культури. Тому також і з цього огляду висновок щодо “грамотності” теж не випадало би сприймати обумовленим.

На тій же zasadі учти визнано “za istotne ogniwo w mechanizmach komunikowania się władcy z przedstawicielami społeczeństwa” (s. 264). Єдиними конкретними прикладами подано запрошення на учту до боярина Филипа в Судову Вишню, коли мало не дійшло до планованого замаху на короля⁷⁶, та не названу іншу, на якій анонімний представник галицьких бояр заляв йому обличчя питтям⁷⁷. Знову ж, не випадало би модернізувати ситуацію, вбачаючи тут, відповідно до актуально модної фразеології, “механізми комунікації” чи якісь інші новомодні “функції”, навіть нібито... аж “політичного виміру” (s. 264). Радше, йшлося про звичне провадження часу з пошануванням як зі сторони гостя для господаря, так і зусиллями господаря – гостя. Класичним прикладом такої гостини видається знане з історії литовського князя Войшка запрошення князів до володимирського німецького вїта Марколта 1267 р.⁷⁸ Тому ще раз варто нагадати, що зовсім не про такі “веселощі” твердив літописець при описі

⁷³ Ипатьевская летопись. – Стб. 767.

⁷⁴ Найновіше зауваження з цього приводу див.: Вілкул Т. Біблія у Галицько-Волинському літописі // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 9. – С. 228.

⁷⁵ Найдокладніший огляд відповідної літописної традиції в зазначеному контексті див.: Вілкул Т. Біблія...

⁷⁶ Ипатьевская летопись. – Стб. 762.

⁷⁷ Там же. – Стб. 763.

⁷⁸ Там же. – Стб. 868.

повернення короля Данила до Холма з чеського походу (s. 265). Хоча без учтування тоді, звісно, так само не мало обійтися, однак у відповідному літописному переказі, як уже показано, не про нього, все ж, йшлося, щоби́льше, – чогось такого в самому тексті не пригадано зовсім. А зацитоване переконання автора, провадячи до тлумачення про влаштування “учти”... в холмській церкві святого Іоана Златоуста, виходить поза можливості наукового коментування (див. вище). Інший приклад такого ж “учтування” побачено в зазначених торжествах у київському Михайлівському Видубицькому монастирі, де, за словами історика: “Najpierw Ruryk (київський князь Рюрик Ростиславович – В. А.) postawił kutię u św. Michała, następnie w trapezie (jadalni) odbyła się właściwa uczta” (s. 286, przym. 976). Безперечно, “u św. Michała” тут означає “у монастирі архангела Михайла”, а ніяк не конкретно монастирській церкві й літопис повідомляє про одну подію, а не якісь окремі її фази: “и постави коутью оу стго Михаила . и млтвоу принесе в приагтья троуда . потщания... и створи пирь не малъ . и трапезоу со приготовлениемъ . и накорми игоумены . и со калоугѣры всеми . и всакого чина цркъвнаго”⁷⁹. Тобто, насправді, згідно з автентичною вимовою наведеного тексту, йдеться не про якесь “княже учтування”, а трапезу, влаштовану у монастирі, насамперед, як уже згадано, для “людей церковних”. Д. Домбровський не все розуміючи, випадає здогадуватися, у літописному викладі і внаслідок цього не завжди сприймаючи його адекватно, не кажучи про коректність, фактично, поверхово “підганяв” зазначений київський та достатньо відмінні інші вияви традиції під єдину облюбовану модель учтування. Проте з нею вони, все ж, не тільки не мають, а й не можуть мати нічого спільного. Польський автор не задав собі труда докладніше проаналізувати літописну розповідь у кожному конкретному випадку, аби встановити справжній закладений до них зміст. У результаті видубицький “пирь не малъ . и трапезоу со приготовлением” літопису подано як “właściwa uczta w trapezie (jadalni)”. Докладність і проникливість методу коментувати, звісно, зайве...

Скромніший, але від того не менш показовий випадок пропонує також відкликання до засвідченого в літописі перебування короля у київському Видубицькому монастирі перед від'їздом до Орди, у Д. Домбровського – “przykład z wizytą starszego Romanowicza w “obcym” monastyrze wydubickim w Kijowie, gdzie na prośbę wyruszającego do Ordy księcia zebrali się wszyscy mnisi, których prosił on osobiście o odprawieniu modłów w jego intencji” (s. 330). У викладі Іпатівського списку літопису цей момент виглядає так: “и прише^а в домъ архистратига Михаила . рекомьи Выдобичъ и созва калоугеры . и мнискии чинь . и рекъ игоуменуу и всеи братьи . да створать млтву в немъ . и створиша . да ѿ Ба мл^сть полоучить . и бы^с тако и падъ пре^а архистратигомъ . Михаиломъ”⁸⁰. Навряд чи випадало би визнати стосовним описане тут перебування у підкиївському тоді монастирі перед відбуттям до Орди власне “wizytą” поряд з наголошенням на монастирі як “obcym” (сєнс цього останнього у відповідному контексті незрозумілий взагалі). Видубицький епізод видається далеко не випадковим, адже йдеться про молитву за князя, який відбував у небезпечну поїздку з непередбачуваними обставинами. Чому холмський літопис нічого не згадав про від'їзд з Холма і неодмінний релігійний акцент при цьому, обмежившись винятково вказівкою, що це відбулося в день пам'яті святого Дмитрія Солунського? І чому зазначений релігійний акцент співвіднесено із завідомо, нібито, немало

⁷⁹ Ипатьевская летопись. – Стб. 711.

⁸⁰ Там же. – Стб. 806.

“випадковим” на такому тлі київським Видубицьким Михайлівським монастирем? Чому для оповідача, який обійшов мовчанкою сам початок поїздки, скромніший, як випадало би гадати, видубицький епізод виявився вартим пильнішої уваги? Окрім вірогідного вибору монастиря з огляду на розташовану поблизу пристань, з якої Данило Романович відбув до Орди, для з’ясування ситуації, як видається, варто залучити й інші літописні відкликання до архангела Михаїла, згаданого як покровитель і захисник взагалі й особисто короля зокрема⁸¹. Власне, такий характер мало й аналізоване звернення до архистратига в посвяченому йому підкиївському монастирі. У цьому контексті не зайве пригадати також засвідчену літописним описом пожежі Холма ікону архангела холмської церкви святого Іоана Златоуста – єдину з “чудних ікон” гаданого патронального храму холмського володаря, врятовану при спаленні міста⁸². Є в наведеному переказі й ще одне важливе у холмському контексті відсилання, досі в такому його сенсі не зауважене. Згаданий “домъ архистратига Михаила . рекомьи Выдобичь” з однозначною за вимовою вазівкою на Видубицький Михайлівський монастир варто використати для інтерпретації розглянутого переказу про перебування короля після повернення з чеського походу “в домі святого Іоана” в Холмі. З тією лише вартою відзначення різницею, що в київському сюжеті зворот віднесено до монастиря, а холмському – королівського патронального храму, не наділеного монастирським статусом. У конкретній видубицькій ситуації варто враховувати також властивий час – виїзд із Холма 26 жовтня й описану урочистість у Видубицькому монастирі, мабуть, у день пам’яті архангела Михаїла – 8 листопада. За такого трактування вона здатна прибрати ознак, насамперед, звичного церковно-календарного забарвлення з додатковим моментом відзначеного від’їзду до Орди, власне, з розташованої поблизу монастиря пристані.

Яскравий приклад неодноразово наголошеного поверхового сприйняття певного факту поза його реальним історичним наповненням пропонує також мимохідь кинуте зауваження про немало “багатостраждальну” – зусиллями істориків – участь Данила Романовича в коронації угорського короля Бели IV (1235), “prowadzac za nim konia”, як ствердив Д. Домбровский (s. 273). Йдеться про загальновідому ситуацію, що нерідко привертала увагу на сторінках новітньої літератури через її сприйняття доказом гаданої підлеглості угорському монархові. Однак найновіші, прискіпливіші дослідження, врешті, показали таке трактування цілковито безпідставним, заснованим на помилковому витлумаченні описаної урочистості та співвіднесеної з нею історичної традиції⁸³. Збережений короткий латиномовний виклад церемонії (єдине доступне джерельне свідчення про неї), до того ж, всупереч переконанню Д. Домбровського, не твердить про провадження коня саме вслід за королем: “Daniele vero duce Ruthenorum equum suum ante ipsum summa cum reverencia ducente”⁸⁴. Вказано щось акурат протилежне – насправді, як видно з цього переказу, коня у коронаційній процесії ведено перед монархом. До речі, це ще один не зауважений досі аргумент проти трактування участі в церемонії як свідчення цілком вудуманої підлеглості. Як і королівський брат з церемоніальним мечем

⁸¹ Там же. – Стб. 760 (1229), 764 (1231)

⁸² Наведене трактування розглянутого видубицького епізоду та присутності в ньому відзначеної архангельської теми запропоновано: *Александрович В. “Щастя” ...* – С. 336.

⁸³ Див.: *Паршин І. Участь князя Данила Ро-*

мановича в інтронізації угорського короля Бели IV // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 9. – С. 23–33.

⁸⁴ Оригінальний текст і переклад відповідного фрагменту джерельного свідчення нещодавно навів: *Паршин І. Участь ...* – С. 23.

попереду короля, вміщений у коронаційній сфері зразу після нього руський гість, безперечно, був вивіщений дорученням виконувати однозначно почесну місію⁸⁵. Дотеперішні тлумачення не враховували конкретного характеру участі й зафіксоване в джерелах ведення коня в коронаційній процесії перед королем, виходячи із засвоєння знаного моменту церемоніальної практики, трактували як провадження за вуздечку коня, на якому їхав Бела IV. Насправді ж, король – виявляється – навіть не їхав на коні... Власне оте тримання за вуздечку королівського коня, чого, як видно з відповідного переказу, само джерело не зафіксувало, за знаною середньовічною традицією, сприймалося виразом визнання зверхності угорського монарха й тільки в окремих випадках при цьому намагалися відшукати якусь, нібито, пом'якшену форму самої залежності. Д. Домбровський, прихилившись до такого сприйняття, запропонував ще іншу, так само цілком довільну інтерпретацію, теж тримаючись відповідного його власному поглядів на короля Данила Романовича “підпорядкування” – поза контекстом засвідченого в джерелах реального місця руського володаря у коронаційній процесії. Руський гість, як врешті виявилося, насправді не міг “триматися за вуздечку королівського коня”⁸⁶, оскільки в процесії вів коня перед королем. Тому всі дотеперішні тлумачення відповідного фрагменту опису церемонії як свідчення угорського підпорядкування виявляються звичайнісіньким непорозумінням, заснованим, винятково, на знаному науковістю методі “інтерпретації інтерпретацій” – без адекватного залучення самого джерельного переказу та його коректного засвоєння і трактування.

Поверхову обізнаність – цього разу знову з літописом – показано у твердженні про дари, які упродовж усього життя мав отримати король. Перед очима польського історика при цьому постали тільки цінні коні та одяг з відкликанням до присутності за подібних обставин також кінської упряжі, зброї, а навіть верблюдів і невільників (s. 276), хоча в доступних джерелах немає нічого такого, що давало би підстави для співвіднесення з особою короля завершення наведеного переліку. Натомість не побачено виняткових для традиції ікон “и Спса . прѣтоє Бѣѣ иже емоу сестра Федора и вда из монастыра Федора”⁸⁷. Як уже була нагода зауважити, йдеться, очевидно, про пару намісних ікон неодноразово згаданої холмської церкви святого Іоана Златоуста, отриманих в дарі від сестри, що перебувала у володимирському Федорівському монастирі, – гадане, навіть, можливе унікальне свідчення відповідного аспекту мистецької активності на володимирському ґрунті⁸⁸. Це конкретне упущення вкладається до відзначеного послідовного недобачування окремих “дальших” – як від інтересів, так і сприйняття – переказів джерел. Мабуть, тут не випадало би шукати оправдання через належність володимирського дару сестри до кола тем, знову ж, відкладених на пізніше. Зрештою, володимирське обдарування виступає поміж унікальних фактів родинної історії не тільки самих Романовичів, а й українського княжого середовища загалом⁸⁹ і з цього огляду так само вартує залучення в аналізованому контексті.

⁸⁵ На цьому. але з інших міркувань, наголосив: *Гарді Д.* Данило Романович на інтронізації Бейли IV 1235 року – або повернення до королівської сім'ї // *Король Данило Романович: культурна та державотворча спадщина його доби.* Монографія під загальною редакцією М. Бевза, Ю. Лукомсько-го. – Львів, 2016. – С. 51.

⁸⁶ Новіші, докладніші трактування цієї версії див.: *Паршин І.* Участь... – С. 28–33.

⁸⁷ *Ипатьевская летопись.* – Стб. 844.

⁸⁸ *Александрович В.* Мистецькі сюжети... – С. 56–57.

⁸⁹ Хоча джерела пропонують тільки глухі вказівки на систематичність таких дарів, через це винятково рідко збережених для

Очевидне нерозуміння конкретної історичної ситуації виступає й при викладі перебування Данила Романовича в Орді, коли він, за словами польського автора, “musiał, ku swemu wielkiemu upokorzeniu, bić pokłony zwyczajem mongolskim” (s. 276). Натомість джерела не знають якогось окремого “монгольського” способу биття поклонів й у цьому випадку йдеться про звичайну необхідність кланятися. Оскільки кланятися випадало завойовникам, для володаря Галицько-Волинської держави це само собою виявлялося принизливим. Зрештою, даліше зауваження усуває тут будь-яку окрему “монгольську специфіку”: водночас, нібито, “pokłon taki był – oczywiście – praktykowany w relacjach wewnętrznych” (s. 276). Тут, звісно, випадало би задуматися, чому це “bić pokłony zwyczajem mongolskim” належалося також і в “relacjach wewnętrznych”, як видно з подальшого, – навіть князям та владикам... Безперечно, перед нами ще один приклад поверхового сприйняття історичних реалій та не читання написаного з їх приводу. Причому, не тільки в залученому джерелі, а й у себе самого теж. Тому Данило Романович в Орді не бив поклонів “zwyczajem mongolskim”, а просто кланявся завойовникам як їх підневільний “тість”, що й мало бути тим якнайвиразнішим приниженням, про яке з таким згіршенням твердив літописець.

У примітці додано й ще один вид приниження за тих самих обставин, виражений, нібито, також в “konieczności siedzenia na kolanach przed mongolskimi dostojnikami” (s. 276, przyp. 930). Однак наведена нотатка, знову ж, цілковито перекручує конкретний зміст літописного переказу. Насправді ніякої такої “konieczności” не було, а “гостеві” належалося сидіти не, як сказано, – перед монголами, а, в їхньому колі, – так само, як і вони, тут уже, справді, цілком – “zwyczajem mongolskim”. При цьому варто нагадати ще й чомусь не враховане зовсім пиття кумису і навіть заслужену похвалу за це від самого Батия: “ты оуже нашъ же Тотаринъ”⁹⁰. Опущення у відповідному контексті цих двох важливих – з аналізованого огляду – епізодів свідчить про неодноразово відзначену поверховість підходів до залучених фактів, логічно незрозумілий їх “вибір”. За такою постановою виявляється відсутність системності як ширша прикмета методу й пов’язане з нею нерозуміння багатьох істотних сторін історичного процесу і, як наслідок, – їх неврахування у запропонованому огляді.

З показовим прикладом такого поводження стикаємося й у зауваженні, нібито після завершення битви в околиці Ярослава: “Starszy Romanowicz wraz z bratem i synem (Lwem) zatrzymali się celowo (виділено – В. А.) na pobojowisku, czcąc w ten sposób zwycięstwo. Dla Daniłowicza miało to też w jakiejś mierze znaczenie inicjacyjne. Stał się wówczas prawdziwym wojownikiem” (s. 277). Сама літописна розповідь про пам’ятну битву якогось спеціального “ушанування перемоги” чи чогось бодай віддалено подібного на нього не зауважила зовсім, як, зрештою, не знає такої практики й ширша традиція епохи. Наведений виклад, знову ж цілком довільно, переказує фразу літописця: “Данило же и Василко . не идоста в городъ . и Львъ ста на мѣстѣ воиномъ . посредѣ . ѡавляюща побѣдоу свою”⁹¹. Однак, тут немає ані що всі три князі “zatrzymali się celowo на pobojowisku”, ні навіть що вони взагалі були разом. Власне, на побойовищі засвідчено лише Лева Даниловича “ѡавляюща побѣдоу свою”. З яких мотивів

історії: Александрович В. Святий Алімпій Печерський – перший відготований джерелами український маляр // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. Матеріали міжнародної наукової кон-

ференції 1–2 жовтня 2001 р. – Київ, 2002. – С. 9–10; *Його ж. Мистецькі сюжети...* – С. 58; *Його ж. Холм...* – С. 175, 176.

⁹⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 807.

⁹¹ Там же. – Стб. 805.

це зроблено – уже показано вище. Згадка, що брати-переможці “не идоства в городъ”, як випадає здогадуватися з наступного “Даниль же горо⁴ за^жже . еже Ростиславъ создалъ”⁹², повинна стосуватися укріплення покинутого ворожого табору⁹³. Отже, знову цілком поверхово сприйнявши відповідний важливий момент літописної розповіді, Д. Домбровський і цього разу теж звично запропонував немало “намріяне” трактування, позбавлене будь-яких елементів спільності із зафіксованими у джерелі автентичними історичними обставинами описаної події.

Так само очевидним “модернізмом” сприймається твердження про короля Данила Романовича: “Był otwarty na estetyczne wpływy z zewnątrz, skoro w zbudowanym przez niego zespole rezydencyjnym w Chełmie pojawiły się obiekty o wyraźnej zachodniej proveniencji, takie jak “szkła rzymskie” w oknach cerkwi św. Jana Złotoustego czy czasza z czernonego marmuru sprowadzona z Węgier” (s. 279). Не йшлося, однак, звичайно, у зазначених привезених “із Заходу” об’єктах про ніякі милі серцю автора як представника західного світу “estetyczne wpływy z zewnątrz”, а тільки спровадження певних виробів західного походження для холмських храмів. Зрештою, попри безперечний особистий акцент стосовно самого засновника, може, не зайве за даних конкретних обставин пригадати й потенційний ширший місцевий контекст, визначений присутністю численних “іноплеменників”, які, згідно з вимовою знаного літописного повідомлення, залюднювали новозасновану столицю холмського володаря.

Окремі твердження з приводу тих чи інших засвідчених у джерелах фактів Д. Домбровський додав ще навіть виразніше “від самого себе”. Так, наприклад, на завершення розповіді про ікону Спаса у церкві міста Мельник, яку король обіцяв оздобити, твердиться про виконання обіцянки та чимале шанування ікони згодом. Проте звернення до автентичного літописного переказу з відповідного приводу пропонує, правду кажучи, дещо інакшу картину: “и помоливса Боу стмоу Спсоу . избавникоу іже есть икона . іже есть в городѣ мѣлицѣ . во цркви стоѣ . Бѣѣ . и нынѣ стоить в велицѣ чѣти вбѣща емоу Данило король . оукрашениемь . оукрасити и”⁹⁴. Тобто, про виконання обітницї дано, винятково, з власної ініціативи. Не цілком коректне також зауваження: “Sama zaś ikona miała się w różniejszym czasie cieszyć wielką czcią” (s. 284). Насправді зазначений час не здатен сягати поза період укладення літопису, оскільки ніяких пізніших відомостей про долю самої мельницької реліквії досі не віднайдено.

Інший приклад як своєрідного, так і очевидно помилкового трактування залученого літописного переказу пропонує пояснення того, як повернувшись з чеського походу, король увійшов до холмського собору “i padł [przed jakimś ze świętych wizerunków], pokłoniwszy się...”. Для автора виявляється невідомим, що в храмі складається молитву Богу не обов’язково перед якимось конкретним образом... Цього найвиразніше не враховує й даліше твердження, нібито до “stałego rytuału modlitewnego należało też składanie Bogu pokłonów i padanie przed jego lub świętych wizerunkami na twarz w akcie uwielbienia” (s. 287), так само засвідчуючи досить своєрідну орієнтацію у традиції разом з відповідним її відображенням. Адже загальновідомою є неприсутність зображень Бога у тогочасних храмах східнохристиянського культурного кола. Тому перед

⁹² Ипатьевская летопись. – Стб. 805

⁹³ Новіший огляд відповідної термінології у літописній традиції епохи цього факту не врахував: Баран О. Образ укріпленого міста

у Галицько-Волинському літописі // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2005. – Вип. 9. – С. 157–159.

⁹⁴ Ипатьевская летопись. – Стб. 846–847.

нами, знову ж, показовий приклад фактичної відсутності орієнтації щодо того, про що йдеться.

Так само просто вражаюче нерозуміння засвідчує твердження “w soborze Bohurodzicy w Haliczu Daniel, nieraz zresztą, sadzany był na tronie książęcym” (s. 286). Уже була нагода з приводу відповідного твердження у першій частині біографії застерегти, що йдеться не про “сидіння”, а сакральний акт помазання на володарювання, який за самою природою не міг відбуватися неодноразово⁹⁵. Тому випадало би, хіба, жаліти того адепта Клію, який заповзявся пропагувати з відповідної нагоди “рішуче відмінні” погляди. А те, що король неодноразово мав засідати на престолах у галицькому соборі після наступних повернень до батьківської столиці наділене, звісно, зовсім іншим виміром і так само потребує цілком іншого від запропонованого наголошення ї у відповідних нагоді поняттях.

До уже відзначених заслуг автора як послідовного адепта “католицького світу” варто додати й трактування окремих моментів релігійної політики, окреслених “podejściem do planów stworzenia łacińskiego biskupstwa na Rusi, utrzymywaniem u swego boku katolickich duchownych, gościnnym przyjęciem legata papieskiego Jana di Piano Carpini, czy też charakterem kontaktów z papieństwem, w tym podejściem do sprawy przyjęcia obediencji” (s. 289). Зазначені проблеми не тільки в польській, а й немало – українській (західноукраїнській) літературі звично трактуються не без долі завідомої католицької апології. Вона, зокрема, не давала до останнього часу побачити очевидних немало дивних моментів самої коронації, виражених, втім, через своєрідне “переслідування короною” та довготривале наполегливе її уникання з боку Данила Романовича – починаючи від першого контакту з папським легатом ще в Кракові⁹⁶. Що ж до ситуації з “utrzymywaniem u swego boku katolickich duchownych”, то, як видно з іншого викладу на підставі того самого переказу, це твердження засноване на стосовно недовготривалому перебуванні (не відомо наскільки власне “u boku”) відправлених 3 травня 1246 р. папських посланців-домініканців: “zarowne przez mniej wiecej rok przebywali oni w otoczeniu księcia, może nawet tworząc z współtworząc jego łacińską kancelarię, jednak w rzeczywistości byli przede wszystkim wysłannikami obcej potęgi” (s. 331). Однак жодних слідів їх активності “w otoczeniu księcia” не відногував навіть сам Д. Домбровський. Як виявляється далі, гадана присутність, насправді, наділена зовсім іншою вимовою: “Podejrzewamy, że zakonnicy ci mieli nadzorować na miejscu przebieg rozmów w sprawie podporządkowania się ruskiego władcy obediencji papieskiej, a także pełnić funkcje kancelaryjne i łącznikowe. Po mniej więcej roku odesłani zostali zresztą do Innocentego IV” (s. 346). Отже, “funkcje kancelaryjne” – тільки черговий “католицько-апологетичний” здогад зацікавлено-вразливої уяви, надто скромно співвіднесений з незадовго до цього прийнятим “utrzymywaniem u swego boku katolickich duchownych”.

Чимось зовсім новим, у літературі досі не відзначеним, є також твердження стосовно навіть нібито “planów stworzenia łacińskiego biskupstwa na Rusi”. Як і немає так само жодних підстав вбачати мало що не з’їзд католицьких біскупів на коронацію у Дрогоичині (s. 346). Ніяких слідів чогось такого не тільки не зафіксовано в актуально доступних джерелах. Враховуючи уже відзначене довготривале в часі “переслідування короною”, безперечно випадковість

⁹⁵ Александрович В. “Щастя”... – С. 318–319.

⁹⁶ Там само. – С. 344–347. Про “позакоро-

наційні”, ширші аспекти контактів з папством поза контекстом зусиль католицької апології див.: Там само. – С. 337–340.

вибору Дорогичина, виразно “прив’язаного” до значно важливішого тоді, як з усього видно, для самого Данила Романовича ятвязького походу, допускати гаданий з’їзд теж немає ніяких підстав. Вимушена на “підневільному” претендентові коронація, найвиразніше, мала відбутися за немало “укороченою” щодо канонічних програмою й сприймати її за звичну для таких обставин, нібито заздалегідь розплановану та, відповідно до засад протоколу, з належною ретельністю організовану урочистість немає ніяких підстав. Зафіксовані, хоча й досі ще не завжди сприйняті нечисленні реалії тогочасних подій таку можливість заперечують виразно й рішуче. Не випадало би тратити зусилля на спростування запропонованого відмінного погляду, оскільки він виводиться простісінько “від самого себе”. Автору, безперечно, природним способом мало залежати на підкресленні католицької складової дорогичинської церемонії і його не стримували ніякі перепони у цілеспрямованих зусиллях домагатися свого. Проте сама збудована на такий спосіб концепція приречена надаватися, звісно, винятково для приватного вжитку, до того ж, як є усі підстави вважати, – і то лише тільки на обмеженій час...

Неодноразово відзначена особлива вразливість на комплекс проблем “pro domo suaе” привела до того, що навіть стосовно попа Юрія, у супроводі якого вдова князя Романа Мстиславовича з малолітніми синами на початку 1207 р. втікала з міста Володимира, через само тільки його, нібито, “uniwersalne imię chrześcijańskie”, закралася підозра у “можливому універсалізмі” – “trudno więc wypowiadać się na temat jego pochodzenia etnicznego” (s. 319), хоча незрозумілим сприймається виклад версій у ситуації, на тему якої нічого конкретно не відомо (втім, у літературі немало улюблений). А практика стикання під час кількالیтнього перебування в Угорщині за часів дитинства, найперше, з латинським духовенством (цікаво, як при цьому мав виглядати елемент “нелатинський” – адже малолітній княжич та прибулі разом з ним особи його нечисленного оточення до латинників не належали), ніби, навіть “musiała wplynać, w to nie wątpimy, na kształtowanie się stosunku starszego Romanowicza do wyższego duchowieństwa swojego państwa” (s. 319). Знову випадає нагадати: йдеться про княжича у віці до десяти років, тому навіть “odrobineę psychologizując”, переоцінювати відзначений потенціал сприйнятого тоді досвіду не варто ніяк. Щодо потенційності “угорського сліду” в очах окремих новітніх істориків, то варто ще раз пригадати знаний літописний епізод, як, “гостюючи”, юний княжич мав зовсім забути матір й потім, звісно, відновлював свої сприйняття та пов’язані з ними почуття. Видається, така принципова модель цілком здатна підходити й до гаданого “угорського сліду” у стосунку щодо вищої церковної епархії як і цього разу, найочевидніше, цілковито надуманого.

Зазначена в наведеному безпідставному припущенні проблема знайшла далі конкретне відображення у розмірковуваннях про контакти з владиками держави Романовичів із так само достатньо численними моментами безперечного контрверсійного наповнення. Так, наприклад, виділення з давнього володимирського єпископства нової епархії в Угровську, невдовзі переведеної до Холма, в очах автора “jest również świadectwem braku dobrych stosunków między księciem i władzimiarskimi władzami. Najwyraźniej trzeba było ich osłabić, aby sobie w końcu podporządkować, co też nastąpiło, bo przecież dość wymowne są słowa Carpiniego o zwoływaniu biskupów przez Wasylka w celu wysłuchania listu papieskiego oraz relacja dworskiego dziejopisa Romanowiczów o postusznym (виділено – В. А.) uczestnictwie episkopatu prawosławnego w królewskiej

koronacji Daniela” (s. 322). Сприймається очевидним: вишукуючи найменші моменти позитивного наповнення навіть там, де їх віднайти взагалі неможливо, коли йдеться про латинський світ, автор щиросеречно намагається подати у стані мало не суцільного конфлікту стосунки короля з церковною ерархією. При цьому зовсім не йдеться про контекст, де вони були справді такими, як зна-на ситуація з перемишльським владикою – поплічником “невірних галичан” з протиріччям на зовсім іншому ґрунті. Протистояння віднаходиться навіть у володимирському середовищі, де слідів чогось такого не зафіксовано зовсім. Одиноким винятком мала би бути знана, але так і не з’ясована “справа” владика Асафа, проте до неї виявлено мінімальну увагу. Однак стосунки короля з середовищем церковної ерархії польський автор послідовно зображає винятково в барвах сталого конфлікту. Примус віднаходиться навіть у зібранні владик для вислухання папського листа (а звідкля ще мала виходити ініціатива, коли посланець папи прибув до князя?), і в так само “posłusznym uczęstnictwie episkopatu prawosławnego w królewskiej koronacji Daniela”. Останнє підкреслення підібрано також із термінології “війни всіх супроти всіх”, хоча літописна традиція, ніби, не зберегла жодних реальних слідів якогось конфлікту на відповідному рівні ані тут, ні будь де інде. Щодо коронації, то літописець ствердив цілком виразно: “wnъ же вѣнѣць ѿ Ба̄ приа . ѿ цр̄кве стхъ апостоль . и ѿ стола стго Петра . и ѿ шѣа своего папы Некѣнтиа . и ѿ вси^ѣ еп^ѣповъ swoich”⁹⁷. Очевидно, не випадало би залучене формулювання відносити тільки до особистої творчості літописця. Подія вимагала відтворення певної офіційного характеру позиції і з цього огляду цілком несподіване долучення до коронаційного акту ще й окремого “єпископського” акценту прийняття вінця – “и ѿ вси^ѣ еп^ѣповъ swoich” – ніяк не випадало би тлумачити винятково виразом їх “послушності”. Направді йдеться про намагання перенести зовсім штучно та безпідставно, як уже показано, створений стан нібито безперервного конфлікту короля з єпископатом і на дорогичинську коронацію теж.

Привернуто увагу навіть до відсутності в літопису інформації щодо чинностей володимирських владик (s. 322). Те, чому це холмському літописові належалося якось особливо перейматися владиками сусідньої – володимирської – епархії до автора не промовило. Втім, можна пригадати відсутність її у пізнішій, володимирській частині літопису, вже князя Володимира Васильковича, якогось спеціального афішування постаті володимирського владика: про нього віднайшлася згадка щойно при описі похорону князя та пізнішого відкриття його горобу⁹⁸. Важливішим, однак, виявилось інше. У наведеному мовчанні віднайдено свідчення, “że najpewniej Daniel nie uważał żadnego z nich za godnego zaufania współpracownika” (s. 322). Пошукові доказів правоти цього свого міркування автор, звісно, не мав віддаватися. Підсумування на такий спосіб розвинутого викладу щодо духовенства пішло ще далі: виявляється, “że hierarchowie, poza drobnymi wyjątkami..., nie należeli do grona zaufanych doradców naszego bohatera” (s. 327). Натомість в позитивних барвах характеризований винятково холмський владика Іван – як один з небагатьох “musiał być zaufanym współpracownikiem” (s. 323). Що ж до володимирської ерархії, то, на думку Д. Домбровського, “jakkolwiek zapewne też próbowała walczyć o jak najszerszy zakres swobod, została stosunkowo szybko (zapewne już w latach 20. XIII w.) spacyfikowana” (s. 327). Те, що висновки стосовно гаданої “сумної

⁹⁷ Ипатьевская летопись. – Стб. 827.

⁹⁸ Там же. – Стб. 919, 927.

долі" володимирської єрархії, фактично, ні на яких конкретних відомостях не засновані, автора з немалим досвідом подібних успіхів, звичайно, не мало хвилювати надміру. Зрештою, їх справжньою реальною підставою виявляється давня теорія Ярослава Щапова про "ланцюг інтриг" Данила Романовича проти володимирського єпископа Асафа, наслідком яких, нібито, й повинна була стати поява угровської кафедри, перенесеної надалі до Холма⁹⁹. Важливішою при цьому стала послідовна реалізація набутого свого часу "в розмові у Москві" твердого переконання, "że relacje między Danielem a hierarchią, za wyjątkiem Iwana chełmskiego, były złe" (s. 327, przyp. 1154). Безперечної щапівської інспірації в голові московського натхненника трудно не додати, проте вказана ідея, як відомо, походить винятково "від самого себе"¹⁰⁰. Опрацьований на такий спосіб черговий "належний і пожаданий" штрих до не зовсім світлого образу не зовсім любого короля¹⁰¹ й цього разу теж мав вдатися цілком...

З кола церковних еліт скромнішого рангу виділено винятково Григорія, ігумена на той час, вірогідно, Угровського монастиря святого Даниїла, посла до папи з-перед червня 1247 р. При цьому домініканців Алексія і Генріха та клірика Газелона, з якими він відбув, до складу самого галицько-волинського посольства віднесено, найочевидніше, цілком безпідставно (s. 323). Правда, мабуть, помилково стверджено відсутність дальших відомостей щодо особи посланця, оскільки досить правдоподібною видається його ідентичність з полонинським ігуменом Григорієм, знаним з пізнішої історії литовського князя Войшелка¹⁰².

Неодноразово відзначене сприйняття галицько-волинської дійсності через призму західних моделей привело також до нічим не вмотивованого визнання уже на осінь 1241 р. духовною особою печатника Кирила з одночасним приписуванням йому на той час несумісних з духовним статусом у галицько-волинських реаліях, нібито, військових функцій (s. 324). Однак літопис при викладі тодішнього болохівського епізоду, на якому засноване таке трактування, ніяких військових дій за безосередньою участю печатника не відзначає: "Ростиславъ . собра князѣ Болоховские . и встанокъ Галичанъ . приде ко Бакотѣ . Коурилови же соущю печатникоу . тогда въ Бакотѣ посланоу Даниломъ княземъ и Василкомъ . исписати грабительства нечѣтвѣхъ боару оутиши землю"¹⁰³. Далі, хоча й розказано про сутичку з військами Ростислава біля воріт Бакоти, наголошено винятково на мудрості Кирила, який, докоряючи нападників за невірність супроти того, як князі Данило й Василько прийняли його родину попереднього року, зумів змусити супротивників покинути місто. Наведений фрагмент самого джерела, натомість, виразно вказує на відіслання печатника до Бакоти раніше, незалежно від походу Ростислава, із завданням "исписати грабительства нечѣтвѣхъ боаръ". Отож, як видно з літописного оповідання, насправді, печатник не тільки зовсім випадково мав перебувати в місті на час описаного нападу, а й прибув туди з конкретним, виразно позамілітарним

⁹⁹ Див.: Щапов Я. Н. Государство и церковь в Древней Руси XI–XIII вв. – Москва, 1989. – С. 52. О. Толочко на цю тему нещодавно зауважив (прийнявши знаної делікатності погляд про двох єпископів з іменем Асаф в оточенні короля Данила Романовича): "По странному стечению обстоятельств Даниил ссорился только с епископами по имени Иоасаф". Див.: Толочко А. П. Основание... – С. 257.

¹⁰⁰ "Эту детективную историю трудно комментировать в силу ее абсолютной вымышленности": Толочко А. П. Основание... – С. 257.

¹⁰¹ Про такий акцент за результатами читання першої частини біографії див.: Александрович В. "Щастя"... – С. 349–350.

¹⁰² Ипатьевская летопись. – Стб. 867–868.

¹⁰³ Там же. – Стб. 791.

завданням. Внаслідок цього ніяких підстав для висновку не тільки про тодішню суто військову, а й взагалі якусь військову місію печатника в наведеній розповіді дошукуватися не випадало б. Тим більше бездоказовими доводиться визнати запропоновані на основі так викривлено сприйнятої ситуації міркування, нібито “w państwie Daniela mogły obowiązywać inne, nietypowe i niezgodne z pouczeniami hierarchii grecko-ruskiej, a przejęte od zachodnich sąsiadów (najprawdopodobniej od Węgrów) zwyczaj”¹⁰⁴ (s. 324), згідно з якими тамтешні церковні єрархи нерідко діяли “*manu armata*” (обіцяний на початку відповідної частини викладу ще один аргумент на підтвердження наведеного міркування так і не об’явився). Знаний уже нам давніший угорський слід тут надто очевидний, проте, окрім безперечної наївності, він нічого запропонувати не здатний. Цей яскравий приклад ще раз наочно показує, наскільки автор схильний переоцінювати західну складову за одночасного недооцінювання (при очевидному незнанні й нерозумінні) специфіки місцевої автентичної традиції. Про ще один показовий успіх “тлумачення непрочитаних джерел” нагадати теж не зайве, як і окремо – наслідки перебування у колі власних, немало довільних конструкцій... Ще раз засвідчене намагання поширити на галицько-волинську церковну єрархію “нетипових моделей поведінки” й тут так само випадає віднести на користь надто скромної обізнаності в таких справах самого автора.

Водночас наведені цілком безпідставні, нічим не вмотивовані висновки з бакотського епізоду ще раз виявляють один з улюблених та послідовно стосованих підходів – незмінного применшення ролі і місця вищої церковної єрархії у державі короля Данила Романовича, а через нього – не меншою мірою й особи самого короля так само. При малочисельності й очевидній випадковості доступних відомостей про представників середовища церковної єрархії навряд чи правомірно було б взагалі заходитися навколо якихось ширших висновків стосовно неї та її ролі в державі Романовичів. Зрештою, варто також пам’ятати: припущення “mogły obowiązywać” за самою природою ще дуже і дуже далеко від підкріпленого належним добром переконливих аргументів визнання, що мали діяти насправді...

Опрацьовані за посередництвом таких проміжних зусиль (пропонований перегляд, звісно, не належалося б сприймати вичерпним) підсумкові розмірковування Д. Домбровського, як тут неодноразово показано на численних конкретних прикладах, не так уже й рідко здатні немало відбігати від того, для чого слугують підставою доступні літописні перекази. Надто часто запропоновані їх тлумачення прибирають також стійких прикмет цілком самостійної творчості на надто вже вільно потрактовану тему. До сказаного випадало би додати також наступний показовий приклад з кола сюжетів навколо церковної єрархії. Отож, виразно позитивне сприйняття ідентифікованого з пізнішим митрополитом печатника Кирила стало однією з головних підстав для визнання, “ze Daniel miał wokół siebie grupę... duchownych, którzy zaangażowani byli w budowanie programu ideowego państwa (ośrodek intelektualny, w którym być może spisano Ustaw Włodzimierza, dworską kronikę, kompleks chełmski i t. p.” (s. 326). Під так само “списаним” “холмським комплексом”, як видно з контексту та ще одного пізнішого відкликання зі згадкою про “koncept zespołu rezydencjonalnego w Chełmie” (s. 328), випадає сприймати... архітектурний ансамбль холмської резиденції (sic!). Що ж до самого зазначеного гаданого осередку, то при цьому наголошено на його активності й після виїзду митрополита Кирила, “czego pewnymi rezultatami są zarówno odpowiednia część Kroniki halicko-wołyńskiej, jak i

rozbudowany program ideowo-estetyczny chełmskiego zespołu rezydencjonalnego” (s. 326). Прийняття активності на таких ролях гаданої, ніде ні в який спосіб не зафіксованої і внаслідок цього зовсім таємничої “групи” – крок немало відважний. Особливо, коли пригадати твердого переконання раніше твердження, нібито “relacje między Danielem a hierarchią, za wyjątkiem Iwana chełmskiego, były złe” (s. 327, przyp. 1154). Втім, потенційний успіх виснуваної групи, насправді, немало належалося би визнати особистою заслугою самого короля. Навіть не так давнє “відкриття” існування холмського резиденційного ансамблю уже на 1253 р.¹⁰⁵ вказує на необхідність змістити хронологію функціонування гаданого осередку, точніше, віднесення приписаних йому результатів активності, знову ж таки, на користь короля особисто. Цей висновок підтверджує й докладніший аналіз засвідчених обставин розвитку самого холмського будівництва, зобов'язуючи сприймати його ще, найперше, в контексті 40-х років¹⁰⁶.

Однак, особи власне короля у викладеній в польського історика ситуації... явно забракло. Настільки навіть, що, як визнано, “udało się – trudno powiedzieć komu personalnie (sic!) – stworzyć wokół dworu książęcego i królewskiego silny ośrodek kulturowy”, зі складу якого цього разу вказано винятково печатника Кирила, поминаючи тепер і владика Івана (!) (s. 328)¹⁰⁷. За переконанням автора, поміж “przejawy działalności tego kręgu” належить вмістити навіть – повторено через дві сторінки – сам “koncept zespołu rezydencjonalnego w Chełmie (sic!)” (s. 328). Пропозиція, звичайно, цілком виразного наповнення і явно спрямована до визнання, нібито насправді поперед творця Холма, короля Данила Романовича, і замість нього повинен був діяти ніде не об'явлений і через те нікому досі невідомий якийсь, нібито, всюдисущий всесильний “груповий невидимка”¹⁰⁸... Тому випадало би цей успіх знаного критицизму критичного

¹⁰⁴ Це ще один яскравий приклад того, як автор здатний розписати ситуацію на зразок розглянутих аж надто далекоюжних висновків з невластиво витлумаченого дорогичинського епізоду 1241 р., коли не назаний у літописі “держатель” Дорогичина не впустив короля Данила Романовича до міста, див.: *Александрович В. “Щастя” ...* – С. 331–333.

¹⁰⁵ Увагу до цієї обставини принагідно привернуто щойно: *Александрович В. Холмська ікона Богородиці (Історичні та культурологічні студії. – Т. 1). – Львів, 2001. – С. 34. Пор.: Ejustem. Sztuka XIII-wiecznego Chełma. Zasadnicze problemy badawcze // Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich Kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego i grecko-katolickiego. – Chełm, 2003. – Т. 1: Referaty. – С. 56 (та ін.).*

¹⁰⁶ Див.: *Александрович В. Холмське будівництво...*

¹⁰⁷ Існування холмського культурного осередку періоду короля Данила Романовича – поза всяким сумнівом. Новіші дослідження показали його – визнання чого, зі знаних міркувань, непросто очікувати від польського автора – винятковим явищем східноєвро-

пейської історії свого часу: *Александрович В. Холм... – С. 201–202; Його ж. Холмське будівництво... – С. 74–77. Водночас поглиблено уявлення й про мистецький аспект культури холмського середовища, зокрема завдяки новоідентифікованим зразкам релігійної малярської іконографії з відсиленнями до тогочасної холмської традиції: Його ж. Покров Богородиці. – С. 139–149, 178; Його ж. Холм... – С. 195–201. Правда, сам Д. Домбровський, не дивлячись на загальновідомий винятковий мистецький контекст холмського середовища, цього разу навіть не пригадав його як окремого явища культурної традиції міста відповідного часу. Проте безперечність функціонування ширшого холмського культурного осередку, звісно, не може бути підставою до применшення ролі на місцевому ґрунті самого Данила Романовича, чим, як уже була нагода зауважити неодноразово, польський автор схильний, однак, грішити систематично і на різні та численні, немало винахідливі способи...*

¹⁰⁸ Втім, для новітньої історіографії погляд не одинокий – нещодавно з'явилася пропозиція віднести королеві у “співтворці” холмського владика Івана, навіть “від-

осмислення також вписати до виведеного з читання запропонованого тексту чималого переліку пунктів *de non existentia regis*... Як на біографічний виклад здобуток, звичайно, не з таких, що не здатні залишитися у пам'яті...

За тією ж схемою, породженою винятково з “ходячого переконання”, окремі “культурні осередки” вбачаються також при владичих дворах, хоча дошукуватися якоїсь їх “конкуренції” стосовно двору самого короля та ще й навіть, нібито, його гніву з відповідного приводу (s. 326) – зовсім зайве. Заперечувати таку можливість, звісно, не випадало б. Проте сам наведений умовивід заснований на тлумаченні самотнього епізоду зі співцем-митусою (у Д. Домбровського традиційно власне ім'я, хоча в літературі уже давно привернуто увагу, що насправді йдеться не про іменування певної особи, а спосіб музичного виконання, який вона практикувала¹⁰⁹) перемишльського владики. “Зачарований на Захід” польський автор категорично схильний бачити в ньому не “церковного співака”, а... відповідника трубадура (s. 269, ргзур. 896). Що належалося гаданому “трубадурові” робити при перемишльському владичому дворі – питання, звичайно, так само з-поміж тих, яким не місце під сонцем... У самому літописному викладі з відповідного приводу, насправді, немає ні гніву Данила Романовича (як і, зрештою,

давши” йому як патрональну холмську літописну церкву святого Іоана Златоуста, до якої, за згідною вимовою декількох місць літописного викладу, сам король мав бути прив'язаний якимось тісніше: *Мусин А.* Князь Александр Ярославович и король Даниил Романович как люди Средневековья // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 9. – С. 163. Проте така пропозиція видається надто вільною інтерпретацією знаних відсилань холмського літопису (див. вище) до знаменитого константинопольського святителя. Найоригінальнішим виявився, однак, О. Толочко, якого, завідомо, осідлав “бес сомненья”, й, поводячись за званою формулою “я заперечую усе й у цьому маю суть”, він в ерудиційно-наївному викладі взагалі відкинув версію про існування у Холмі за часів короля Данила Романовича єпископської кафедри (як і перед тим її угровської попередниці) та схильний прийняти її появу щойно при якихось цілком туманних обставинах – нібито, лишень, “для комплекту” при заснуванні Галицької митрополії на початку XIV ст., коли про Холм уже практично нічого не відомо. Владика Іван, попри відсутність його імені у знаному літописному переліку володимирських архиєреїв (*Ипатьевская летопись*. – Стб. 740), виявився володимирським, а не холмським, див.: *Толочко А. П.* Основание ... – С. 254–277. Задля “прекрасной картины”, знаний “концептуальний письменник”, працьовито вишукуючи свідчення *de non existentia*, задав собі труду не побачити зовсім цілковито зайвої для його візії загальновідомої дворової літописної вказівки на існування угровської

кафедри та її наступне переведення у короткому проміжку часу до Холма: “Данилови бо княжащоу . во Володимѣрѣ созда градъ Оугорескъ . и постави во немь пискоупа” (*Ипатьевская летопись*. – Стб. 842); “Боу же изволившю . Даииль созда градъ . именемъ Холмъ . создание же его . иногда скажемъ . Бѣжею же волею избранъ бы^с . и поставленъ бы^с . Иванъ пискоупъ . княземъ Даниломъ ѿ клироса . великое цркви стои Бѣи . Володимѣрской . бѣ бо преже того пискоупъ . Асафъ . Воугровьскыи . иже скочи на столъ митрофолить . и за то свѣржень бы^с стола своего и переведена бы^с пискоупъ во Холмъ” (Там же. – Стб. 740). Обидва твердження для О. Толочка – тільки “пізніші вставки”. Й хоча наведений висновок вірчим не аргументовано, до того ж, друга з них за такого трактування опиняється... серед званої літописної вставки під 1223 р. з переліком володимирських владик, наведеного визнання виявилось досить, аби обидва свідчення... просто проігнорувати. З приводу заперечення функціонування холмської кафедри від середини XIII ст. та способу його вибудування див.: *Александрович В.* Холмський єпархіальний осередок часів короля Данила Романовича: міф як міфотворчість // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2018. – Вип. 12 / Відпов. ред. В. Александрович (друкується).

¹⁰⁹ *Ипатьевская летопись*. – Стб. 793–794. Про зазначений спосіб співи див.: *Сидоров Н. П.* К вопросу об авторах “Слова о полку Игореве” // “Слово о полку Игореве”. Сборник исследований и статей. – Москва; Ленинград, 1950. – С. 172–173.

самого його загалом), ні владичого двору, а тільки владичі слуги “гордые”, тобто, як не так уже й рідко виявляється при докладнішому ознайомленні з текстами польського історика, все подано у зовсім іншому, “немало кращому” реальному наповненні та співвідношенні. Це стосується навіть такої “не пропущеної”, немов, зовсім дрібною деталі – теж немало з-поза контексту постаті самого короля – “*że ludzie hierarchy byli bogato przyodziani*” (s. 326). Проте фрагмент літописної розповіді, на якому засноване наведене твердження, стосується, насправді, не багатого вбрання, а окремих частин військового спорядження владичих слуг: посланий двірський Андрій “и слоуги его разыграби гордые и тоулы ихъ . бобровье раздра . и прилбичѣ ихъ вольче . и борьсоуковые раздраны быша”¹¹⁰. Отже, знову та ж болісно знайома класика не читання-трактування...

Розважання далі над обставинами, за яких король повинен був стикатися зі своїми підданими, підказало віднесення до найважливіших поміж такими полювань (s. 329). Ремінісценція знаного літописного викладу обставин вибору місця для майбутнього Холма тут мала б видатися надто очевидною¹¹¹. Як і ще один приклад неодноразово засвідченої індивідуальної майстерності конструювання висновків на зовсім невідповідній для цього основі. Про властиву роль самих полювань для княжого середовища при цьому, звісно, не йдеться.

І, врешті, стосовно згаданого короткого маніфесту “стану і перспектив” “найсучаснішої передової науки” (s. 14). Добре свідчить про автора його початок: “*Wstyd o tym pisać...*”. Але в суспільстві не героїв, осіб духовних й інтелектуальних, а “біологічних істот” (s. 348) визначальними діють інші співвідношення та закони, яким здатні свідомо протистояти тільки поодинокі “люди Середньовіччя” (Євген Маланюк до Юрія Липи, 1926 р.), власними зусиллями спроможні піднятися понад всезагальним пануванням закономірності “гешефт і ніякої духовності” (там само), цілковите заперечення внутрішнього зобов’язання “морального закону в нас самих” (Гегель). Тобто, в повсякденному житті торжествує неминучий компроміс між немало обезличеним зусиллями першого з наведених критеріїв високим ідеалом належності до наукової спільноти та неунікненними “земними радощами” членства у відповідному колі з незмінним мурлом того ж всесильного “першого критерію”.

Проте накинута зовні обставина примусу – лише одна, й, безперечно, – навіть не найдієвіша зі складових того результату, який читач віднаходить під палітуркою нової монографії. Усе решту належить уже самому авторові і є – винятково – плодом еволюції його особистості, індивідуальної традиції, втім, – і в науковому її вимірі. У наведених численних зауваженнях йшлося, насамперед, власне, про цю сторону засвідченого успіху. Підсумування із запропонованих вибраних прикладів випадає явно не на користь автора. Хоча основним джерелом є літопис, науку читання та тлумачення літописного викладу випадає визнати опанованою цілком поверхово. Неприкладення належних зусиль на цьому поприщі дається взнаки на кожному кроці. Воно обертається не тільки очевидним “не читанням”. Незмінним супроводом виступає завзяте трактування непрочитаного й не менш послідовно виражена готовність пояснювати ситуації, від яких автор далекий, а то й не розуміє зовсім. Внаслідок цього систематично додається “від самого себе” не завжди на дану нагоду стосовне, не кажучи про неунікненні за таких обставин непоодинокі приклади тлумачення

¹¹⁰ Іпатъевская летопись. – Стб. 794.

¹¹¹ Там же. – Стб. 842. Прийнятні, згадане грубешівське полювання наділене інакшим

наповненням, а інших подібних прикладів з біографії короля Данила Романовича літопис не зафіксував.

“з докладністю до навпаки”. Не бракує й моментів зацікавленого висловлення, спровокованих особистою історичною та культурною традицією. Як і іншого породження того ж досвіду – в уже відзначеному на прикладі давніше опублікованій частині очевидному “недотягуванні”, все-таки, “чужого” героя до власного ідеалу героя самого автора¹¹²: виявляється, навіть “nie mógł być uznany za człowieka religijnego (sic!)” (s. 291)¹¹³. Наведено також конкретні приклади переказування так чи інакше зайвих – з огляду головного інтересу – відомостей на зразок відзначеного обширного загального викладу про Угорщину з okazji кількарічного перебування там юного Данила Романовича.

Обраний метод, коли пропонується неодноразове відкликання до того самого історичного факту чи джерельного переказу, засвідчує також відсутність чіткого й однозначного погляду на багато конкретних моментів та подій. Безперечно, не вдалося запанувати над зібраним матеріалом, внаслідок чого в різних місцях запропонованого тексту можна натрапити на досить різноманітні, немало незалежні, а то й навіть протилежні трактування однієї літописної оповіді. Сам характер багаторазово засвідчених відмінностей здатний вказати і на відсутність природного органічного співвіднесення окремих частин запропонованого тексту. У ряді випадків залучені факти подано очевидно відірваними від їх власного контексту, через що вони, буває, здатні навіть цілком тратити автентичну вимову та внутрішньо притаманний їм сенс (відкликання до грубешівського полювання, де зовсім опущено вполювання вепрів, коли король супроводив сина у похід на Галич та до невпізнання переінакшено інших учасників, як і саму ситуацію загалом). До результатів далеко не рідкісного на опублікованих сторінках подібного виміру працездатності разом з навіть анекдотичними акцентами його наповнення так само була нагода привернути увагу неодноразово.

Численні відзначені такі приклади вказують не тільки на відсутність панування над власним викладом. Вони є безпосереднім наслідком попереднього немало поверхового засвоєння й осмислення самого літописного переказу, неунікненним результатом якого і виступає немало поширене використання відомостей джерел поза контекстом їх внутрішньої вимови. Усі ці особливості запропонованого тексту вказують на відсутність належно вдумливого і зваженого підходу як до самого джерела, так і його читання, використання автентичного наповнення для побудови авторської картини відповідних подій і фактів. За ними стоїть підхід не пошуково-дослідницький, а поверховий белетризаторський, з явною немалою перевагою літературизаторського первістка та виразними ознаками “дюма-роману”. Як переконує характер численних достатньо вільних трактувань, очевидно, немало з них породило звернення, насправді, не безпосередньо до першоджерела (все-таки, для літератури це далеко не незмінна норма), а переказ його підміни в образі давнішої літературної традиції на відповідну тему* (здається,

¹¹² Александрович В. “Щастя”... – С. 349–350.

¹¹³ Пор.: *Dąbrowski D. Religijność króla Daniela Romanowicza // Княжа доба: історія і культура.* – Вип. 10. – С. 90. Чи не утвердилося у свідомості автора таке переконання на основі викладених поглядів стосовно, нібито, “учт” короля (та ще й у товаристві родини!) у церквах та монастирях, на конкретних вимовних прикладах уже відзначено, на яких підставах заснованих? Принаймні, це вельми

показовий для послідовно засвідченої системи поглядів приклад “істини”, наділеної здатністю в лавиноподібній прогресії плодити собі подібні наступні “істини” рівновартісного наповнення...

* Одним з яскравих прикладів такого “механічного” відтворення найближчої попередньої традиції сприймається вперто набридливе іменування міста Володимира “Володимиром Волинським”. Не випадало

буває, навіть із пам'яті), щедро приправленої власними широкими здогадами. Автор, як виявляється, недостатньо засвоїв знану істину, згідно з якою дослідження проблеми ніяк не варто перетворювати на актуалізований виклад думок попередників з її приводу. Замість цього нерідко засвідчено поспішне і поверхове залучення відомостей літопису, втім, і з чужих рук, без належного попереднього їх опрацювання, до задалегідь укладеної, як звично, на підставі перейнятого з літератури попереднього досвіду, апробованої схеми. Внаслідок такого підходу загальний образ постаті та епохи не вибудовується з послідовним залученням задалегідь ретельно оброблених і докладно припасованих один до одного фрагментів. Замість реконструктора історії з окремих, випадково вцілілих розрізнених елементів, автор виступає у ролі своєрідного "неорганізованого творця". При цьому, нерідко нехтуючи елементарними об'єктивними законами творення, він пропонує результат, немало з-поза очікуваного як для епохи, так і вимови комплексу джерел до її сприйняття й осмислення, того стійкого образу історичної дійсності, який спроможні зафіксувати скупі автентичні перекази нечисленних тогочасних писемних свідчень.

І цього головного принципу не здатні переважити ані безперечна широка ерудиція, ні звернення до обширної літератури самої теми та дотичної до неї. При недостатності визначальної основи, відсутності того стрижня, який дає розуміння історичного процесу в багатолітності поодиноких конкретних виявів, ніякий набір інших важливих і вартісних критеріїв забезпечити головного очікуваного успіху не в стані.

Втім, є ще один момент, згаданий тільки немало завуальовано й цілком побіжно, який істотно відобразився на характері та остаточному підсумку видання й водночас уже тривалий час накладає відбиток на новітньому стані певних сторін наукової ситуації загалом. Автор тільки побіжно згадав про недотримання при завершенні книги терміну (s. 13), зобов'язання загалом. Отож, новіша наукова і навколонукова література немало постає зусиллями породи "дітей капітана Гранта", коли щедрою рукою даються копшти на "підтримку науки" із зобов'язанням досить обмежених твердих термінів. А тоді вже незмінно діють обидва немало, насамперед, позанаукових критерії, бо після "взяти" наступним головним виявляється зобов'язання "відзвітувати". Власне наукове наповнення за такого зіставлення не здатне отримати найбільшого шансу задомінувати, що теж неunikнено немало відображається на остаточному результаті.

На самому початку, декларуючи, за прибраним призвичаєнням, наміри, Д. Домбровський ствердив: "Chciałszy... nie obserwować naszego bohatera, przyberając wygodną postawę wszechwiedzącego narratora, lecz jak gdyby wcielić się w niego i spojrzeć na otaczający go świat z perspektywy, jaką on sam mógł mieć" (s. 10–11). Виходячи з переказів Холмського літопису – а це, практично, все, що нам дано знати з відповідного приводу, – король Данило Романович був чоловіком, як на неподільно пануючі призвичаєння та стосунки своїх часів, достатньо спокійним і рівноваженим. Все ж, польському історикові, який упродовж усього викладу, відповідно до званої дії знаменитої моделі "іщущій

би докладати зусиль для доведення, що ця новітня назва історичного волинського міста з'явилася лише з поділами Польщі наприкінці XVIII ст. – коли землі Волині захопила Російська імперія. Ніколи до того "Волин-

ським" він не був, тому в контексті ситуації XIII ст. іменування волинської столиці на російсько-імперський лад повинно бути визнане безсенсовним.

да обряцет”, здається, затратив немало зусиль, виставляючи себе “справжні-сіньким” *sobowtórem*, варто б щиросердечно побажати ніколи не зустрітися з оригіналом засвідченого власною працею “*sobowtóru*”...

Відкликаючись до епохи та героїв, автор наприкінці ствердив: “*Byli też po prostu istotami biologicznymi o określonych fizycznych możliwościach, a nie herosami z brązu*” (s. 348). “Біологічної складової” немає, звичайно, сенсу применшувати, проте біологія як така відживає з відходом кожної конкретної особистості й тоді неминуче повинно постати питання, що є фактором, здатним утримувати окремі постаті минулого у свідомості багатьох наступних поколінь упродовж сотень і тисяч років. По-новомодному можна було б додати: і яка роль у цьому власне “біології”. Все-таки – мінімальна.

Не “біологією”, насамперед, звичайно, відзначилися ті, хто залишився в історії, особливо ті з них, яким концентрацією власних зусиль випало посісти перші для свого часу місця у своєму середовищі...

Тому при зверненнях до них випадало би очікувати якнайменше слідів власне “істоти біологічної”... Особливо там, звичайно, де жива пам’ять епохи у комплексі писемних джерел та автентичних матеріальних виявів не дає для цього ніяких підстав...

Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича НАН України